studium generale
EUROPA
scrutatio

Redakcja
Kinga Wojtas

Reprezentacja

mniejszości niemieckiej w wybranych państwach Europy Środkowej

Węgry

Dominik Héjj

Organizacje mniejszości niemieckiej na Węgrzech przed 1989 r.

Niemcy zamieszkiwali tereny węgierskie już od czasów średniowiecza, jednak od końca XVIII w., to jest od zakończeniu tureckiej okupacji, ich liczba zaczęła gwałtownie wzrastać. Trzy fale niemieckiej ludności napłynęły na Węgry w latach 1723–1726, 1763–1773 oraz 1782–1787. Łącznie było to przeszło 115 tys. osób[1]. Zasiedlali oni głównie niezamieszkałe tereny. Największe skupiska formowały się głównie w następujących rejonach: Baczka, Tolna, Barania (*Schwäbische Turkei*), Banat, Bakony, okolice Budapesztu, a także na terenach w pobliżu jeziora Balaton i zachodniej granicy Węgier.

Początkowo celem wędrówek było rolnictwo. W związku z tym Niemcy zamieszkiwali głównie ośrodki wiejskie. Stan ten uległ zupełnej zmianie wraz z rozwojem przemysłu w XIX w., kiedy to na Węgry przybyła znaczna liczba Niemców i Austriaków. Ta akcja osiedleńcza była konsekwencją nieudanego powstania węgierskiego w czasie Wiosny Ludów w latach 1848–1849 i zaprzepaszczenia nadziei na suwerenne państwo. Po upadku powstania cesarz Austrii Franciszek Józef nakazał ukaranie Węgier za próby budowania samodzielnego i wolnego państwa. Nastały lata terroru, za który odpowiedzialny był gen. Haynau – ostatni dowódca wojsk austriackich na Węgrzech. Jak zaznacza Wacław Felczak: „generał wyjął spod prawa nie tylko politycznych przywódców powstania, ale i oficerów, a nawet żołnierzy, wszystkich, którzy współdziałali z rewolucją i podnieśli rękę przeciw wojskom cesarskim"[2]. Rozpoczęto masowe aresztowania, wykonywano wyroki śmierci, oficerów i żołnierzy siłą wcielano do wojsk cesarskich. Reperkusje dotknęły nie tylko wojska, ale zniesiono także dawny system administracyjno-społeczny Węgier, rozbito historyczną jedność terytorium Korony Węgierskiej, oddzielając prowincję chorwacko-slawońską (włączoną ponownie w 1918 r.), utworzono odrębną

[1] J. Almási: *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Zusammenfassung mit Dokumenten*, „Kisebbség kutatás" nr 4/1999, Budapest 1999.

[2] W. Felczak, *Historia Węgier,* Wrocław 1966, s. 254.

prowincję serbską – Wojwodinę, utrzymano Pogranicze Wojskowe i wydzielono Siedmiogród. Resztę ziem podzielono na pięć okręgów, nad którymi władzę sprawowali komisarze rządowi. Zlikwidowano węgierską autonomię, a – co istotne z punktu widzenia tematu artykułu – językiem urzędowym stał się język niemiecki. Na Węgry przybyły dziesiątki niemieckich i czeskich urzędników, którzy stali się podporą rządu oraz podstawą nowego systemu biurokratycznego. Utworzono także żandarmerię, która kontynuowała zapoczątkowane przez gen. Haynaua represje. Ostatnim krokiem do podporządkowania Węgier było zniesienie ceł między Austrią a Węgrami, co otworzyło możliwość do przejęcia kontroli nad gospodarką węgierską i pozbawiło ją konkurencyjności. Wszystkie te działania, system rządów centralistycznych i absolutystycznych, określane są mianem „ery Bacha". Termin ten wywodzi się od nazwiska ministra spraw wewnętrznych w rządzie austriackim. Owa era trwała aż do 1859 r., acz – co warte odnotowania – to właśnie w tej dekadzie zaczęły tworzyć się podstawy gospodarki kapitalistycznej[3].

Powyższe fakty tłumaczą istotne zwiększenie liczebności Niemców na Węgrzech. Na znaczeniu zyskały ośrodki miejskie, jednak wciąż na 1,9 mln Niemców zamieszkujących Węgry aż 1,2 mln mieszkało w ośrodkach wiejskich, mających dość hermetyczny charakter[4]. Warto podkreślić, iż Węgry w organizmie państwowym, jakim były Austro-Węgry (ale i wcześniej), były zapleczem surowcowym i rolniczym Austrii. Należy zaznaczyć, że „kiedykolwiek mówimy o Austro-Węgrzech, musimy zawsze pamiętać, że zachodził tu pewien bardzo osobliwy wypadek, który należy sobie dobrze uzmysłowić. Mianowicie Austro-Węgry w stosunkach zewnętrznych, na terenie międzynarodowym były traktowane jako jedno państwo – jeden podmiot prawa międzynarodowego. Natomiast wewnątrz swoich granic w stosunkach administracyjnych były to od 1867 r. dwa państwa całkowicie oddzielne pod względem administracyjnym, połączone jedynie pewnymi wspólnymi instytucjami i osobą panującego. Stosunki w Austro-Węgrzech musimy zatem rozważać z reguły na dwóch płaszczyznach: oddzielnie dla tak zwanej Przedlitawii, krajów austriackich (tzw.

[3] Por. tamże, s. 254–260.

[4] Gy. Bindorffer, *Polgárosodási tendenciák és asszimiláció Gyönkön*, Budapest 2008, dostępny na: http://mek.oszk.hu/03700/03739/html/b3.htm (dostęp: 9.05.2015).

królestw i krajów reprezentowanych w Radzie Państwa), a oddzielnie dla tzw. Zalitawii – ziem węgierskich"[5].

Przyglądając się historii Austro-Węgier, nie sposób pominąć jednego z najważniejszych aspektów ich funkcjonowania oraz jednej z głównych przyczyn upadku monarchii. Chodzi tutaj o zróżnicowanie narodowościowe. Zarówno Austriacy (Niemcy) (stanowiący 35,6% ogółu ludności Austro-Węgier), jak i Węgrzy (48,1%) byli mniejszościami we własnych państwach. Łącznie oba narody stanowiły zaledwie 43% wszystkich obywateli, z czego w Przedlitawii (Austrii) Niemcy stanowili 23% ogółu ludności, a w Zalitawii (na Węgrzech) – 48%. Ogromne zróżnicowanie etniczne sprawiało, że, jak zauważa Henryk Batowski: „interes w utrzymaniu monarchii habsburskiej miały tylko dwa narody, które nią rządziły, Niemcy austriaccy i Węgrzy. Ze zmiany swojego położenia w monarchii były niezadowolone (…) narody, które żyły w granicach monarchii i stanowiły razem 25,3% jej zaludnienia – Czesi, Chorwaci, Słowacy i Słoweńcy. Sąsiadując z własnymi państwami narodowymi, a znosząc ucisk narodowy i wyzysk ekonomiczny w ramach Austro-Węgier, następujące narody, stanowiące razem 13% zaludnienia monarchii, pragnęły od niej się oderwać i złączyć ze swymi państwami narodowymi: Rumuni, Serbowie i Włosi. (…) Nie miały wprawdzie własnych państw narodowych, ale dążyły do ich utworzenia i połączenia się w nich z resztą swoich rodaków żyjących poza granicami monarchii dwa narody, stanowiące łącznie 18% ludności: Polacy i Włosi. Łącznie zatem 56,3% ludności Austro-Węgier było ze swego losu niezadowolonych i dążyło do zmiany położenia"[6]. W 1900 r. liczba osób deklarujących język niemiecki jako ojczysty wynosiła 1 991 100 osób, a w 1910 r. – 1 903 400 osób.

[5] H. Batowski, *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*, Kraków 1982, s. 15–16.

[6] Proces zjednoczenia Włoch był wieloetapowy i oznaczał stopniowe uniezależnieniae kolejnych ziem od Austrii. Zakończyło go przyłączenie w 1870 r. Rzymu, por. H. Batowski, dz. cyt., s. 27–28.

Mapa 3. Narodowości w Królestwie Węgierskim w 1910 roku.

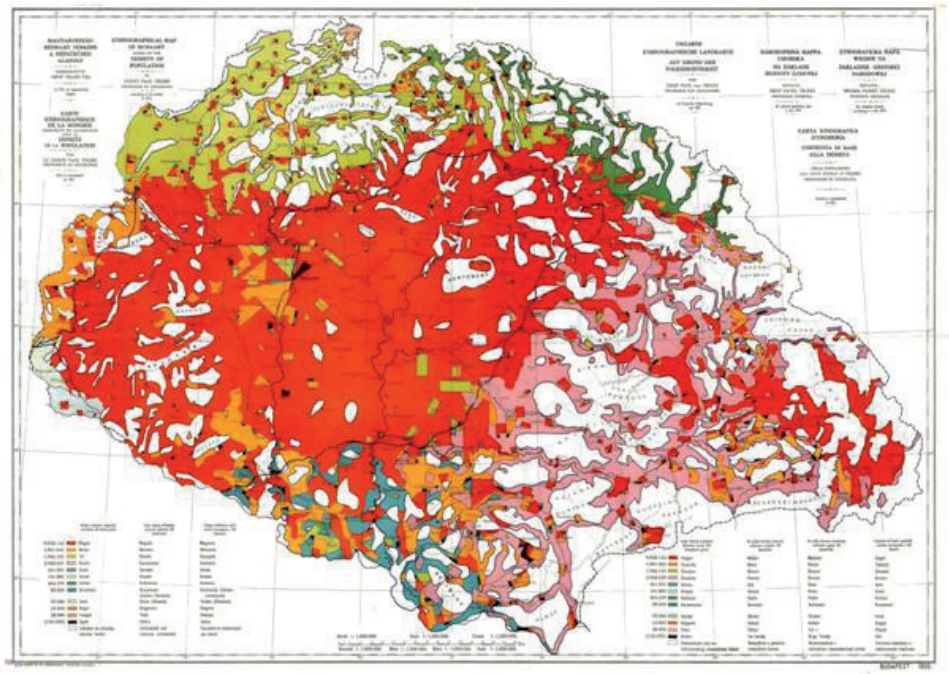

Kolor czerwony: Węgrzy, żółty: Niemcy, jasny zielony: Słowacy, różowy: Rumuni, niebieski: Serbowie.
Źródło: P. Gróf Teleki (red.), *Magyarország Néprajzi Térképe. A népsűrűség alapján.* Klösz György és Fia. Térképszeti Müintézet, Budapeszt 1974.

Losy pierwszej wojny światowej, a także obfitująca w błędy polityka etniczna Austro-Węgier doprowadziły do upadku cesarstwa, a także podpisania traktatów pokojowych: w Saint-Germain w 1919 r. (pomiędzy państwami Ententy a Austrią) oraz w Trianon w 1920 r. (pomiędzy państwami Ententy a Węgrami). Skutkiem tego wydarzenia było okrojenie tzw. Wielkich Węgier liczących dawniej 325 411 km^2 do niespełna 1/3 powierzchni – to jest 92 833 km^2. Znacznie zmniejszyła się także liczba ludności. Przed Trianon Węgry miały 20 886 487 mieszkańców, po traktacie 7 602 416. Liczba ta zmniejszyła się zatem o 13 284 071. Przełożyło się to, rzecz jasna, na liczebność narodowości niemieckiej. Po zmianie granic Węgier język niemiecki jako ojczysty deklarowało 477 000 osób, widoczny jest spadek o 1,5 miliona (por. Tabela 28).

Tabela 26. Podział ziem Zalitawii – Węgier.

Nazwa państwa	**Ziemie wchodzące w skład państwa**	**Obszar w km²**
Rumunia	Siedmiogród oraz ziemie przyległe	102787
Królestwo SHS	Chorwacja-Slawonia, Baczka, zach. Banat	63088
Czechosłowacja	Słowacja, Ruś Zakarpacka	62937
Austria	Burgenland	4020
Polska	płn. Orawa i płn. Spisz	589
Włochy	Port Fiume (ob. Rijeka)	21

Źródło: H. Batowski, *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*, Kraków 1982. s. 280.

Tabela 27. Liczba mieszkańców terenów Zalitawii znajdująca się w granicach nowych państw po Traktacie z Trianon (nie uwzględniono mieszkańców pozostałych na terenie nowych Węgier).

Nazwa państwa	**Liczba ludności**
Rumunia	5 260 110
Królestwo SHS	4 137 603
Czechosłowacja	3 520 849
Austria	292 041
Włochy	49 806
Polska	23 662

Źródło: H. Batowski, dz. cyt., s. 286–296.

Dodajmy, że skład etniczny Królestwa Węgier (nie licząc Chorwacji) w roku 1867, a więc w momencie powstania Austro-Węgier, był następujący: Węgrzy 54%, Rumuni 15%, Niemcy 11%, Słowacy 10,5%, Serbowie 5,5%, Ukraińcy 9,5%. Efektem Trianon było stworzenie Węgier praktycznie monoetnicznych – to jest 89,6% Węgrów, 6,9% Niemców i ok 1,8% Słowaków. Lata drugiej wojny światowej to kolejna gwałtowna zmiana liczebności ludności deklarującej narodowość niemiecką. W 1941 r. liczba ta wynosiła ponad 300 tys., zaś po wojnie, w 1949 r. było to 26 tys. osób (22 455 deklarujących język niemiecki jako ojczysty)[7].

[7] *Adatok a magyarországi kisebbségi önkormányzatok kialakulásáról és* működéséről, „Regio és Kisebbség, politika, társadalom", nr 1/1997, dostępny na: http://epa.oszk.hu/00000/00036/00028/pdf/06.pdf (dostęp: 6.05.2015); *1949. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 9. Demográfiai eredmények*, s. 12, dostępny na: http://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1949_09/?pg=0&layout=s (dostęp: 6.05.2015).

Porównanie obydwu danych wskazuje na spadek deklarujących narodowość niemiecką o 92% w ciągu ośmiu lat[8]. Spadek liczebności związany był z przesiedleniami oraz stratami ludnościowymi w czasie wojnie światowej. Warto zwrócić też uwagę na działalność kilkudziesięciu tysięcy członków Węgierskiego Związku Ludowego Niemców (*Magyarországi Németek Népszövetsége*, niem. *Volksbund*)[9]. Z organizacji tej najpierw 40 tys., a następnie 60 tys. członków zapisało się do Waffen-SS i w ostatnich latach wojny 50 tys. –60 tys. członków zostało ewakuowanych do Niemiec z terenów Węgier i aż 150 tys. – 180 tys. z terenów płn. Siedmiogrodu i Baczki[10]. Jednak, jak zauważają autorzy wstępu do opracowania spisu powszechnego w 1949 r., czynniki te wciąż nie uzasadniają występującej na przestrzeni ośmiu lat tak dużej różnicy wyników. Twierdzą oni, że grupa ta jest zdecydowanie niedoszacowana[11].

Po wojnie, w grudniu 1945 r. rząd Węgier wydał rozporządzenia 3820./1945 i 12330./1945, w których zapisano, że trzeba przesiedlić do Niemiec tych obywateli Węgier, którzy w czasie ostatniego spisu powszechnego (w 1941 r.) przyznali się do niemieckiej narodowości, niemieckiego języka ojczystego bądź też tych, którzy zwęgierszczyli niemieckie nazwiska, a także tych, którzy byli członkami *Volksbund* bądź jakiejkolwiek uzbrojonej formacji SS[12]. Rozporządzenia od razu pozbawiły obywatelstwa około 185 tys. Niemców na Węgrzech. Skonfiskowano także należące do nich ruchomości i nieruchomości[13]. W dniach 18–19 stycznia 1946 r. wyruszyły z Węgier pierwsze pociągi wypełnione przesiedlanymi obywatelami. Do stref amerykańskiej i sowieckiej deportowano 50 tys. – 100 tys. osób, do stref francuskiej i brytyjskiej – kolejnych kilkadziesiąt tysięcy. Łączna liczba wskazuje na przesiedlenie nawet 250 tys. osób[14]. Dyskryminujące przepisy

8 Z. Csibulka, *A névjegyzékek* adatai [w:] A *német kitelepítés és az 1941. évi népszámlálás*, dostępny na: http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/egyeb/nemet/data/tartalom.html (dostęp: 6.05.2015).

9 Więcej na temat tej organizacji: N. Spannenberger, *A Volksbund. Egy népcsoport nemzetiszocialista szervezete vagy emancipációs kisebbségi egyesület?*, „Aetas" nr 4/2000, s. 50–63

10 L. Tilkovszky, *Tanulmányok a magyarországi németség történetéből*, Pécs 1997, s. 256.

11 *1949. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS*… s. 7.

12 Magyar Közlöny z 29 grudnia 1945 r., dostępny na: http://www.ungarndeutsche.de/hu/cms/uploads/Vertreibung_jogi%20alapjai_pfiszter_u.pdf (dostęp: 29.05.2015).

13 R. Kispál, *Hová tűntek a németjeink? A magyarországi német kisebbség története és kálváriája a XX. Században*, Szeged 2013, s. 14–18, dostępny na: http://barankovics.hu/_f/honlapra/hova_tuntek_a_nemetjeink.pdf (dostęp: 29.05.2015).

14 Tamże.

dotyczące deklarujących narodowość niemiecką Węgrów przestały obowiązywać w kwietniu 1950 r. Szacuje się, że do domów na Węgrzech powróciło wtedy ok. 10 tys. Niemców, a przez cały okres socjalizmu – nawet 150 tys. – 190 tys. Niemców ukrywało swoją narodowość w spisach powszechnych[15].

Mapa 4. Rozmieszczenie osób deklarujących język niemiecki jako język ojczysty na ziemiach węgierskich w granicach posttrianońskich w 1930 r.

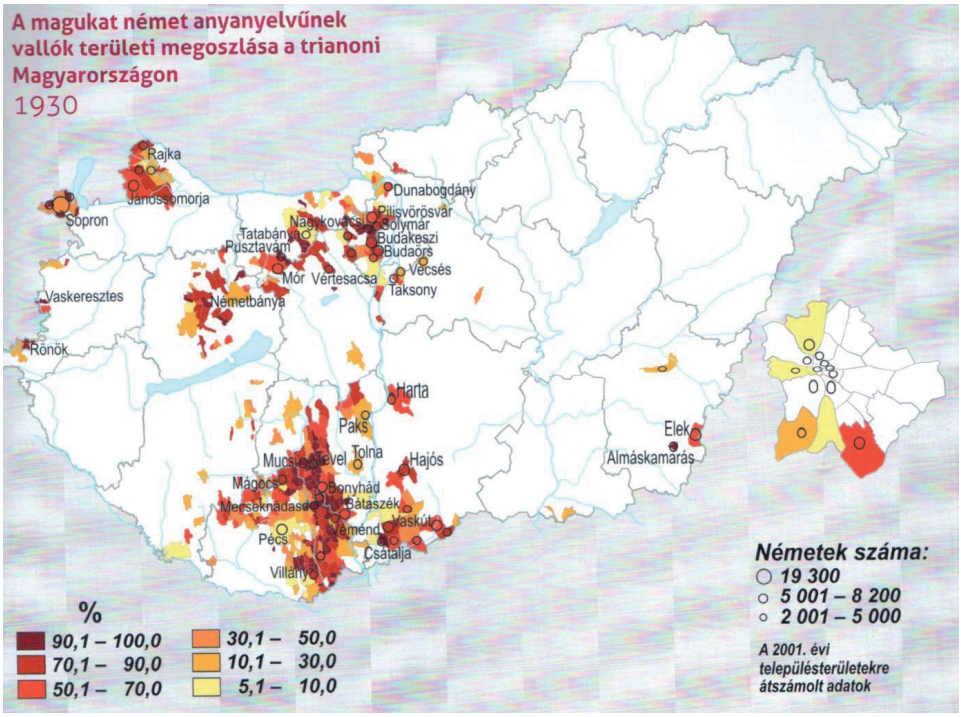

Źródło: https://elekfoto.files.wordpress.com/2012/11/terkep_021.jpg (dostęp: 22.05.2015).

Analizując tabelę liczebności niemieckiej na Węgrzech (Tabela 28), dostrzec można gwałtowny, a także stały trend wzrostu deklaracji narodowości niemieckiej – w latach 1990–2011 lat o ponad 100 tys. osób. Nie pokrywa się on jednak ze wzrostem deklaracji języka niemieckiego jako języka ojczystego.

15 Tamże.

Przyczyn wspomnianego wzrostu można upatrywać w rosnącej śmiałości i otwartości deklaracji innej niż węgierska narodowości (*casus* ukrywania narodowości w czasach socjalistycznych) oraz rozbudowanym ustawodawstwem dotyczącym narodowości na Węgrzech. Jednak zdecydowanie niższa liczba osób deklarujących język niemiecki jako ojczysty, oznaczająca spadek odsetka obywateli posługujących się językiem niemieckim w domu, może wskazywać na powodzenie komunistycznej polityki wynaradawiania mniejszości niemieckiej. Niestety, nie są prowadzone badania, ilu spośród 131 951 Węgrów deklarujących w 2011 r. narodowość niemiecką włada językiem niemieckim, natomiast 38 248 uznaje ten język za ojczysty.

Obecnie największe skupiska mniejszości niemieckiej znaleźć można w Budapeszcie, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Fejér, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Veszprém oraz Zala.

Tabela 28. Liczebność narodowości niemieckiej i węgierskiej na Węgrzech według spisów powszechnych

	Język ojczysty						Narodowość			
Rok spisu	1930	1970	1980	1990	2001	2011	1980*	1990	2001	2011
Populacja	8 685 109	10 300 996	10 709 463	10 374 823	10 198 315	9 937 628	10 709 463	10 374 823	10 198 315	9 937 628
Węgrzy	8 000 335	10 152 366	10 579 898	10 222 529	9 546 374	8 409 049	10 638 974	10 142 072	9 416 045	8 314 029
Niemcy	477 153	33 653	31 231	37 511	33 774	38 248	11 310	30 824	62 105	131 951

* źródło to nie podaje danych dotyczących narodowości z lat 1930 i 1970
Źródło: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tables/regional/00/00_1_1_6_1_en.xls (dostęp: 13.04.2015).

Tabela 29. Rozmieszczenie mniejszości niemieckiej na Węgrzech według spisów powszechnych w 1990 r. i 2001 r.

Nazwa komitatu oraz stolica	1990					2001				
	Łącznie mieszkańców	Niemców według narodowości	Odsetek całości	Nimeców wg języka ojczystego	Odsetek całości	Łącznie mieszkańców	Niemców według narodowości	Odsetek całości	Niemców wg języka ojczystego	Odsetek całości
Budapeszt	2 016 774	2 609	0,14	2 887	0,14	1 777 921	7 042	0,4	3 551	0,1
Baranya	418 642	10 524	2,5	14 055	3,3	407 448	14 205	4	10 478	2,6
Bács-Kiskun	544 748	2782	0,5	4 285	0,8	546 517	4 476	0,8	3 096	0,6
Békés	411 887	319	0,07	373	0,1	397 791	964	0,2	319	0,08
Borsod-Abaúj-Zemplén	761 963	587	0,07	386	0,05	744 404	1 159	0,1	305	0,04
Csongrád	438 842	336	0,07	365	0,04	433 344	560	0,1	334	0,07
Fejér	420 628	702	0,16	799	0,18	434 317	2 151	0,5	1 008	0,2
Győr-Sopron	424 439	845	0,19	1 826	0,4	434 706	1 826	0,4	1 713	0,4
Hajdú-Bihar	548 728	177	0,03	176	0,03	552 998	319	0,06	210	0,03
Heves	334 408	218	0,06	224	0,06	325 727	219	0,06	185	0,05
Jász-Nagykun-Szolnok	426 491	154	0,03	172	0,04	415 917	218	0,05	189	0,04
Komárom-Esztergom	315 208	2 582	0,8	2 686	0,8	316 590	5 119	1,6	2 202	0,7
Nógrád	227 137	393	0,2	348	0,1	220 261	744	0,3	202	0,1
Pest	949 749	3 461	0,4	2 154	0,2	1 038 877	10 343	1	2 956	0,3
Somogy	344 708	424	0,1	458	0,1	335 237	965	0,3	704	0,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	572 301	139	0,02	164	0,02	582 256	727	0,1	147	0,02
Tolna	253 675	2 912	1,1	4 193	1,6	243 683	6 660	2,7	3 798	0,1
Vas	275 944	686	0,2	868	0,3	268 123	1 023	0,4	885	0,3
Veszprém	382 153	768	0,2	855	0,2	373 794	3 077	0,8	1 150	0,3
Zala	306 398	206	0,06	237	0,07	297 404	454	0,1	380	0,1
Razem	**10 374 823**	**30 824**	**0,3**	**37 511**	**0,4**	**10 147 315**	**62 251**	**0,6**	**33 812**	**0,3**

Źródło: Gy. Bindorffer, *Polgárosodási tendenciák és asszimiláció Gyönkön*, Budapest 2008, dostępny na: http://mek.oszk.hu/03700/03739/html/b3.htm (dostęp: 9.05.2015).

Mapa 5. Rozmieszczenie osób deklarujących język niemiecki jako język ojczysty w 2001 r.

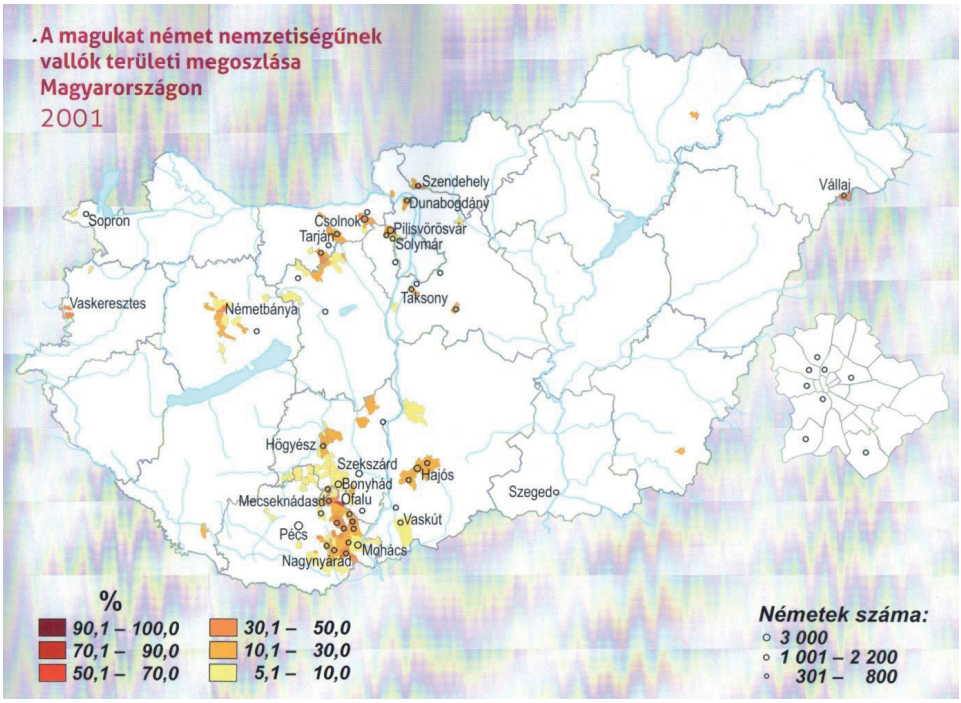

Źródło: https://elekfoto.files.wordpress.com/2012/11/terkep_01.jpg (dostęp: 22.05.2015).

Według spisu powszechnego z 2011 r. statystycznego współczesnego członka mniejszości niemieckiej można scharakteryzować następująco: wiek ok. 43 lat dla mężczyzn i 45 lat dla kobiet, zamieszkanie w ośrodku miejskim[16], wyższe wykształcenie, aktywność zawodowa – praca w sektorze szeroko związanym z przemysłem[17].

Obecnie na Węgrzech funkcjonuje ponad 400 samorządów narodowości niemieckiej, a także liczne organizacje – głównie o charakterze kulturalnym i edukacyjnym. Z organizacji historycznych wspomnieć warto Węgierską Partię

16 Według spisu z 1990 r. tylko 37% Niemców zamieszkiwało miasta, w 2001 r. odsetek ten zwiększył się i wynosił 50%. Zatem w strukturze zamieszkania dominowała wtedy wieś. Dane ze spisu powszechnego z 1990 r.: *1990. évi népszámlálás I. Előzetes adatok*, Budapest 1990; dane ze spisu powszechnego z 2001 r. dostępne na: www.nepszamlalas2001.hu (dostęp: 9.05.2015).

17 Wyniki spisu powszechnego w 2011 r. dostępne na: www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_nemzetiseg (dostęp: 10.05.2015).

Niemców powołaną w 1906 r. w Versec (dzisiejsza Serbia), powstałą w Wiedniu w 1911 r. Węgiersko-Niemiecką Radę Kulturalną, która przyznawała stypendia niemieckiej młodzieży zamieszkującej Węgry[18]. W 1924 r. powołano Kulturalno-Oświatowe Stowarzyszenie Niemców na Węgrzech (*Német Népművelési Egyesület*). Zwycięstwo NSDAP w 1933 r. ośmieliło kształtowanie ugrupowań o charakterze nazistowskim. W 1935 r. założono wspomniane już Ludowe Niemieckie Stowarzyszenie Towarzyszy Broni (*Népi Német Bajtársi Szövetség*). Kulturalno-Oświatowe Stowarzyszenie Niemców na Węgrzech przekształciło się w 1938 r. w nazistowski Węgierski Związek Ludowy Niemców (*Magyarországi Németek Népszövetsége,* niem. *Volksbund*).

Natomiast w okresie powojennym, w 1955 r. powołano Węgierskie Kulturalne Stowarzyszenie Niemieckich Robotników (*Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetsége*), które następnie w 1969 r. przekształciło się w Węgierskie Demokratyczne Stowarzyszenie Niemców (*Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége*). Natomiast w 1993 r., po uchwaleniu nowej ustawy narodowościowej, przybrało docelową formę Węgierskiego Samorządu Niemców (*Magyarországi Németek Önkormányzata*), funkcjonującego po dziś dzień, któremu uwaga zostanie poświęcona w kolejnym rozdziale.

[18] L. Tilkovszky, dz. cyt., s. 256.

Dominik Héjj

Współczesna reprezentacja mniejszości niemieckiej na Węgrzech

1. Status mniejszości niemieckiej

Współczesne Węgry są państwem w przeważającej mierze zamieszkanym przez Węgrów – wg spisu powszechnego z 2011 r. stanowią oni ponad 80% ludności. Sytuacja pozostałych grup narodowych i etnicznych regulowana jest przez liczne akty normatywne gwarantujące mniejszościom bogate pola aktywności i zabezpieczające ich prawa. Niniejszy podrozdział ma na celu opis zarówno struktury narodowościowej państwa węgierskiego, jak i instytucjonalnych uwarunkowań aktywności mniejszości niemieckiej na Węgrzech. Dzięki temu scharakteryzowane zostaną uwarunkowania areny etnicznej kontestacji w tym państwie.

Liczebność mniejszości narodowych w spisach powszechnych na Węgrzech określa się używając dwóch kryteriów: języka ojczystego oraz narodowości. Za język ojczysty przyjmujemy język, którym głównie posługuje się w domu, język dzieciństwa, tzw. „pierwszy język"[1]. W tabeli nr 30 zamieszczono kategorię „trzynastu narodowości". Zgodnie z artykułem pierwszym ustawy o prawach narodowości z 2011 roku[2] „narodowość to każda grupa narodowa zamieszkująca terytorium Węgier od przynajmniej stu lat, będąca w liczebnej mniejszości 'wśród mieszkańców państwa', której członkami są obywatele Węgier o odmiennym języku, kulturze i tradycji, posiadający poczucie wspólnoty i pragnący ją kultywować"[3]. Załącznik nr 1 do ustawy wymienia właśnie trzynaście narodowości: bułgarską, cygańską (romską), grecką, chorwacką, polską, niemiecką, ormiańską, rumuńską, rusińską, serbską, słowacką, słoweńską i ukraińską.

1 Z. Csibulka, *A nemzetiség, az anyanyelv és a nyelvismeret összeírásának népszámlálási lehetőségei és problémái* [w:] *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén*, L. Szarka (red.), Budapest 2001, s. 127.

2 2011. *évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól*, (Ustawa Nr CLXXIX z 2011 roku o prawach narodowości), dostępna w języku angielskim na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV (dostęp: 01.05.2015).

3 Tamże.

*Tabela nr 30. Liczba mniejszości narodowych występujących na Węgrzech według wyników spisu powszechnego z 2011 roku**

Narodowość	Język ojczysty**						Narodowość			
	1930	1970	1980	1990	2001	2011	1980	1990	2001	2011
węgierska	8 000 335	10 152 366	10 579 898	10 222 529	9 546 374	8 409 049	10 638 974	10 142 072	9 416 045	8 314 029
13 narodowości	..	..	..	..	135 497	148 155	..	..	313 832	555 507
Pozostałe	..	15 083	17 172	8 944	36 270	21 657	16 369	19 640	36 472	28 068
Liczba osób, które nie chciały udzielić odpowiedzi	–	–	–	–	541 106	1 443 840	–	–	570 537	1 455 883
Łącznie	..	..	..	..	10 267 441	10 041 505	..	..	10 343 856	10 373 367
Populacja	8 685 109	10 300 996	10 709 463	10 374 823	10 198 315	9 937 628	10 709 463	10 374 823	10 198 315	9 937 628

** Liczba deklaracji nie pokrywa się z liczebnością populacji, co zostanie wyjaśnione poniżej (DH).
Źródło: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tables/regional/00/00_1_1_6_1_en.xls (dostęp: 13.04.2015).

* Tabela uwzględnia także narodowości niebędące w świetle węgierskiego ustawodawstwa mniejszościami narodowymi.

Dokument ten stanowi także podstawę organizacji samorządów mniejszości narodowych. Przepisy te zgodne są z ustawą zasadniczą, uchwaloną 18 kwietnia 2011 r. i ogłoszoną w „Dzienniku Urzędowym z 25 kwietnia"[4]. Artykuł XXIX Konstytucji Węgier stwierdza, że „narodowości żyjące na Węgrzech współtworzą państwo. Każdy obywatel węgierski, niezależnie od przynależności narodowościowej, ma prawo do swobodnego wyrażania i zachowania swej tożsamości. Narodowości żyjące na Węgrzech mają prawo do używania języka ojczystego, do używania we własnym języku nazw indywidualnych i zbiorowych, do kultywowania własnej kultury i do oświaty w języku ojczystym"[5]. Zawarta w tabeli nr 30 kategoria „pozostałe" to narodowości nieuwzględnione w prawodawstwie Węgier. Zaliczamy do nich narodowości: arabską, rosyjską, chińską i wietnamską.

Według ostatniego spisu powszechnego przeprowadzonego w 2011 r. Węgrów na Węgrzech jest 83,6%. Liczba ta od lat 80. XX w. systematycznie spada – w ciągu ostatnich dziesięciu lat o przeszło 800 tys. osób. To tak, jakby z mapy zniknęło pięć największych węgierskich, poza Budapesztem, miast. Nie oznacza to jednak masowego opuszczania państwa przez jego obywateli – chodzi tu o trudności z dokładnym określeniem składu etnicznego społeczeństwa węgierskiego. Po pierwsze, ostatni spis powszechny w 2011 r. składał się z dwóch elementów: ankiety mieszkaniowej i personalnej. W ankiecie personalnej na pytania dotyczące narodowości, religii oraz chorób przewlekłych i niepełnosprawności odpowiedź nie była obowiązkowa, a jedynie fakultatywna. Z prawa do nieudzielania odpowiedzi związanych z narodowością i językiem skorzystało prawie 1,5 mln osób. To wzrost aż o 900 tys. w porównaniu do poprzedniego spisu z 2001 r.[6] Gros badaczy uważa, że w grupie tej znajduje się ogromna liczba Romów. Kolejnym powodem była możliwość deklarowania podwójnej narodowości – węgierskiej i innej. To samo tyczy się języka ojczystego, w tym wypadku także można było wskazać dwa języki. Należy tutaj wspomnieć, że w kwestionariuszu poza węgierską narodowością i trzynastoma narodowościami, o których mowa była powyżej, istniała także możliwość wskazania

4 „Magyar Közlöny" nr 43 z 25 kwietnia 2011.

5 *Konstytucja Węgier*, tłum. J. Snopek, Warszawa 2012.

6 D. Héjj, *Mniejszości narodowe w Zgromadzeniu Narodowym Węgier po wyborach 6 kwietnia 2014 roku* [w:] *Polityka etniczna: teorie, koncepcje, wyzwania*, H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), Lublin 2015, s. 501–513.

innej, niewymienionej w regulacjach narodowości. Z tej możliwości skorzystało przeszło 8 tys. osób[7].

Podsumowując, należy stwierdzić, że spadek deklaracji przynależności do narodu węgierskiego związany był po pierwsze z kształtem ankiety i możliwością deklaracji więcej niż jednej narodowości, a po drugie z większą śmiałością deklarowania innej niż węgierska narodowość oraz z instytucjonalnymi gwarancjami praw mniejszości (ta druga przyczyna była, być może, decydująca). Liczba deklarujących narodowość niemiecką, co jest kluczowe dla niniejszych rozważań, wynosiła w 2011 r. 131 951 wobec 62 105 dziesięć lat wcześniej, zaś liczebność deklarujących język niemiecki jako ojczysty wynosiła 38 248 w 2011 r. wobec 33 744 w 2001 r.

2. „Mniejszość" a „narodowość"

Należy zwrócić uwagę, że w dwóch najważniejszych dokumentach dotyczących mniejszości nie pada termin „mniejszość narodowa" czy „mniejszość etniczna", a „narodowość" – fakt ten wskazuje na specyficzną terminologię, z jaką zetknąć się można w węgierskim prawodawstwie. Dostrzec to można, porównując przytoczony powyżej artykuł XXIX z konstytucji z 2011 r. z brzmieniem artykułu § 68, który zawierała poprzednia, znowelizowana w 1989 r. ustawa zasadnicza: „Zamieszkałe w Republice Węgierskiej mniejszości narodowe i etniczne są współuczestnikami suwerenności ludu: są konstytutywnymi elementami państwa"[8]. W nowej konstytucji pisze się o narodowościach (*nemzetiségek*). W dokumencie ani razu nie padają słowa: mniejszość (*kisebbség*), narodowy(a) (*nemzeti*) czy etniczny(a) (*etnikai*). W poprzedniej konstytucji używano sformułowania: *A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek* – „mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące Republikę Węgierską". Taka sytuacja może mieć związek z faktem wprowadzenia przepisu § 68 wcześniej niż uzgodniona definicja mniejszości, która znalazła się w ustawie narodowościowej w 1993 r.

Warto przytoczyć jeszcze jeden możliwy powód zmiany nazewnictwa z „mniejszość" na „narodowość", który ma swoje podłoże w polityce Viktora

[7] D. Héjj, B. Olszewski, *Polityka etniczna Węgier* [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), Lublin 2015, s. 547.

[8] *Konstytucja Republiki Węgierskiej*, red. tłum. H. Donath, Warszawa 1996, s. 73.

Orbána. Premier chciał powrotu do najlepszych historycznych tradycji Węgier. Termin „narodowość" stosowany był w XIX w., a „mniejszość" od zawsze miała dość negatywną konotację – możemy mieć mniejszości religijne, homoseksualne etc. Termin „narodowość" podkreśla wagę i pozycję danej społeczności. Dostrzec jednak należy, że w literaturze zarówno anglojęzycznej, jak i polskiej – w opisie polityki etnicznej używa się słowa „mniejszość" i z pewnością tak pozostanie[9].

Analizując status mniejszości niemieckiej na Węgrzech, warto przyjrzeć się przemianom instytucjonalnym, które miały miejsce po roku 1989. Przede wszystkim należy stwierdzić, że niebywale trudno jest wyszczególnić konkretne etapy budowy prawnych gwarancji praw mniejszości. Wynika to z faktu, iż kompleksowe uregulowania dotyczące praw mniejszości narodowych wprowadzono już na początku funkcjonowania wolnych Węgier, tj. w latach 1989–1993. Wówczas jednym dokumentem – Ustawą o prawach mniejszości narodowych i etnicznych[10] – unormowano wszystkie najważniejsze obszary. Kolejne akty prawne zazwyczaj dookreślały obowiązujące już dokumenty.

Pierwsze prace nad dokumentem, mającym uregulować całościowo kwestię mniejszości narodowych, ruszyły w kwietniu 1989 r. na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości. W lutym 1990 r. minister András Baka przedstawił pierwszy projekt o nazwie „Liberalne podejście". Ze względu na rozproszenie i brak organizacyjnej spójności trudno było uzyskać opinie mniejszości – część mniejszości nie miała bowiem jeszcze zarejestrowanych przedstawicielstw, co niezwykle utrudniało prowadzenie jakichkolwiek wiążących rozmów. Ówczesny premier József Antall[11], dla którego był to jeden z priorytetów, osobiście zaangażował się w przygotowanie ustawy narodowościowej. Sprawami mniejszości zaczęła zajmować się kancelaria premiera. W sierpniu 1990 r. powołano Urząd ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych[12] (*Nemzeti és Etnikai Kisebbségi*

9 D. Héjj, dz. cyt., s. 501–513.

10 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól (Ustawa LXXVII z 1993 r.), dostępna na: http://www.complex.hu/kzldat/t9300077.htm/t9300077.htm (dostęp: 4.05.2015).

11 József Antall, lider MDF, powołany został na funkcję premiera 23 maja 1990 r.

12 *34/1990.* (VIII. 30.) *Korm. rendelet a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalról* (Rozporządzenie Rządu 34/1990. [VIII. 30.] o Urzędzie ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych), http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_19900830-1.pdf (dostęp: 5.05.2015).

Hivatal)[13], który działał do 31 stycznia 2007 r.[14] Zadaniem urzędu było prowadzenie polityki rządu wobec mniejszości, opracowywanie i inicjowanie zmian w prawodawstwie, prowadzenie działalności badawczej, a także usprawnienie komunikacji pomiędzy rządem a poszczególnymi mniejszościami. Dość powiedzieć, że już w 1990 r. ustawą o wyborze przedstawicieli do samorządów lokalnych oraz burmistrzów[15] zabezpieczono prawa mniejszości etnicznych w wyborach samorządowych. Rozdział XI zatytułowany „Ochrona praw mniejszości narodowych i etnicznych" zapewniał między innymi dostępność kart wyborczych w językach danych mniejszości. W kolejnej ustawie o samorządzie lokalnym[16] wpisano obowiązek zapewnienia i egzekwowania praw mniejszości narodowych i etnicznych. Nowelizację ustawy o samorządzie terytorialnym przeprowadzono ponownie w 2005 r. Poprzedziły ją długie dyskusje zwieńczone jednak odrzuceniem pierwszego projektu. Było to spowodowane próbami zaostrzenia prawa wyborczego w taki sposób, aby uniemożliwić coraz częściej występujące nieprawidłowości i nadużycia, do których dochodziło w samorządach. Starano się jednak zagwarantować maksymalne bezpieczeństwo wybieranym mniejszościom i nie naruszać ich fundamentalnych praw[17]. W 1990 r. sytuacja była zatem taka, że mniejszości otrzymały już zapis o prawie wyboru do samorządów, a także gwarancji ich praw. W konstytucji w art. § 68, wprowadzony został wspomniany już powyżej zapis: „zamieszkałe w Republice Węgierskiej mniejszości narodowe i etniczne są współuczestnikami suwerenności ludu: są konstytutywnymi elementami państwa"[18]. Mniejszości stały się zatem immanentnym składnikiem państwa węgierskiego.

13 Pierwszym przewodniczącym Urzędu był János Wolfart, który funkcję tę pełnił do 1995 r.

14 *363/2006*. (XII. 28.) *Korm. Rendelet* (Rozporządzenie Rządu 363/2006. (XII. 28.)), http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600363.KOR (dostęp: 5.05.2015).

15 *1990. évi LXIV. törvény a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról* (Ustawa LXIV o wyborze przedstawicieli do samorządów lokalnych oraz burmistrzów), http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8720 (dostęp: 5.05.2015).

16 *1990. évi LXV. törvény*….

17 *2005. évi CXIV. törvény a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról* (Ustawa CXIV. z 2005 roku o wyborze przedstawicieli samorządu terytorialnego mniejszości oraz zmian niektórych przepisów odnoszących się do mniejszości narodowych i etnicznych), http://www.complex.hu/kzldat/t0500114.htm/t0500114.htm (dostęp: 5.05.2015).

18 *Konstytucja Republiki Węgierskiej*…, s. 73.

Premier József Antall doprowadził do zebrania się 30 stycznia 1991 r. okrągłego stołu ws. mniejszości narodowych i etnicznych, którego celem było wypracowanie kompleksowych rozwiązań prawnych. Założycielami było dziewięć organizacji narodowościowych, a w obradach latem brało udział już 20 organizacji, w tym Polskie Stowarzyszenie Kulturalne im. Józefa Bema[19]. Swoje prace okrągły stół zakończył w 1993 roku. Prezydent Árpád Göncz tak ocenił jego działania po przegłosowaniu 7 lipca 1993 r. ustawy narodowościowej: „Okrągły stół jest wyjątkowym aktem politycznym, wyrazem istnienia społeczeństwa obywatelskiego. [Okrągły słół – DH] był zdolny do zmobilizowania i zintegrowania mniejszości narodowych oraz etnicznych, żyjących na Węgrzech, a także sprawienia, aby ich interesy były reprezentowane także poprzez współpracę z rządem, partiami politycznymi i mediami. (…) Jest to przykład harmonijnych negocjacji oraz współpracy opartej na wzajemnym zrozumieniu"[20]. Efektem trzyletniej pracy był niezwykle ważny dokument, wielokrotnie przytaczana Ustawa o prawach mniejszości narodowych i etnicznych („za" głosowało 96,5% parlamentarzystów)[21], a także Ustawa o edukacji publicznej[22] i Ustawa powołująca Parlamentarnego Rzecznika Praw Mniejszości Narodowych[23]. Były to fundamentalne dla mniejszości narodowych akty prawne. Ustawa o edukacji publicznej już w preambule zawierała prawo do swobodnego nauczania przez mniejszości w swoich językach narodowych.

W 1994 r. zmieniono regulamin parlamentu, dopuszczając używanie w trakcie posiedzeń języka narodowego danego parlamentarzysty – gdy nie zna on języka węgierskiego. Polecono także zapewnienie mu tłumaczenia symultanicznego w trakcie całego posiedzenia[24]. Kolejnym etapem był rok 1995, w którym

19 B. Dobos, *A kisebbség joga. Kisebbségi törvénykezés Magyarországon* (*1988–2006*), Budapest 2011, s. 147.

20 T. Doncsev*, A magyarországi kisebbségi törvény,* „Kisebbségkutatás", 2004 nr 1, http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2004_01/cikk_nyomtatas.php?id=1020 (dostęp: 4.05.2015).

21 *1993. évi LXXVII. törvény*….

22 *1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról* (Ustawa LXXIX. z 1993 r. o edukacji publicznej), http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99300079.TV (dostęp: 5.05.2015).

23 *1993. évi LIX. törvény*….

24 *46/1994.* (IX. 30.) *OGY határozat a Magyar Köztársaság országgyűlésének Házszabályáról*, (46/1994. (IX.30) Zmiana regulaminu Parlamentu), http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/Nyelvhasznalat_reszl_hu.htm#46/1994._h%C3%A1zszab%C3%A1ly (dostęp: 10.05.2015).

podjęto szereg działań regulujących kwestię praw mniejszości. Utworzono Fundację na rzecz mniejszości etnicznych i narodowych zamieszkałych na Węgrzech[25], której celem było wspieranie mniejszościowych organizacji samorządowych. Ustanowiono następnie Dzień Mniejszości[26], przypadający 18 grudnia[27]. W rozporządzeniu znalazło się zdanie: „stanowisko (rządu – DH) wobec statusu mniejszości, ochrony i egzekwowania jego praw jest wskazaniem stopnia demokracji." Wprowadzono także specjalną nagrodę, wręczaną corocznie w Dniu Mniejszości w wysokości 200 tys. forintów[28]. Nagroda jest przyznawana w uznaniu dla wybitnych osobistości życia publicznego, politycznego, naukowego czy kulturalnego. Nagrodę mogli otrzymać także działacze węgierskiej mniejszości, działający poza granicami Węgier. Ostatnim ważnym dokumentem było kolejne rozporządzenie dotyczące zasad realizowania polityki edukacyjnej mniejszości narodowych i etnicznych[29]. Zapisano w nim, że edukacja realizowana przez mniejszości narodowe i etniczne jest integralną częścią systemu kształcenia, dlatego właśnie winna ona realizować ogólne podstawy programowe przyjęte na Węgrzech. Był to akt niejako uzupełniający wspomnianą wcześniej ustawę z 1993 r. Jednak najważniejsze dla ochrony mniejszości wydają się dwa wydarzenie: podpisanie 1 lutego Europejskiej Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych[30], która weszła w życie 1 lutego

25 *2187/1995.* (VII. 4.) *Korm. határozat a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány létrehozásáról*, Uchwała 2187/1995. (VII. 4.) dotycząca stworzenia Fundacji na rzecz mniejszości etnicznych i narodowych zamieszkałych na Węgrzech), http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-kkalapitv.htm (dostęp: 10.05.2015).

26 Od 2012 r. Dzień Narodowości.

27 *116/1995.* (IX. 28.) *Korm. rendelet a Kisebbségek Napjáról* (Rozporządzenie 116/1995. [IX. 28.] dotyczące Dnia Mniejszości), dostępne na: http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1995-1128kr.htm (dostęp: 10.05.2015).

28 *1/1995.* (IX. 28.) *ME rendelet a Kisebbségekért Díj alapításáról* (Rozporządzenie 1/1995. [IX. 28.] dotyczące ustanowienia nagrody na rzecz mniejszości), dostępne na: http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-12.htm (dostęp:10.05.2015). Obecnie nagroda dla przedstawicieli mniejszości węgierskiej żyjącej poza granicami przyznawana jest 20 sierpnia w Święto Świętego Stefana.

29 *130/1995* (X. 26.) *Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról* (Rozporządzenie 130/1995 [X. 26.] dotyczące Narodowej podstawy programowej) http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/Nyelvhasznalat_reszl_hu.htm#130/1995%20%28X.%2026.%29%20Korm.%20rendelet (dostęp: 10.05.2015).

30 *1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről*, http://www.mtaki.hu/

1998 r., oraz ratyfikowanie w dniu 21 marca 1995 r. podpisanej 5 listopada 1992 r. Europejskiej Karty Języków Regionalnych i Mniejszościowych[31].

W 1996 r. przyjęto nowelizację kodeksu karnego, w której zaostrzono kary za dyskryminację na tle narodowościowym – zapis ten wielokrotnie modyfikowano, podwyższając kary, a także uzupełniając katalog form dyskryminacji[32]. Przyjęto także ustawę o radiofonii i telewizji[33], która zapewniła mniejszościom dostęp do publicznego radia i telewizji. Art. 26 stwierdzał, że „nadawca publiczny ma obowiązek promowania kultury mniejszości narodowych i etnicznych" a także „regularnych informacji w języku ojczystym"[34]. Od 2007 r. istnieje czwarty program węgierskiego radia „Programy narodowości" (*Nemzetiségi adások*), który w całości wypełniony jest treściami kulturalnymi i informacyjnymi przygotowywanymi przez poszczególne mniejszości. Stacja nadaje codziennie w godzinach 8.00–20.00. Jej główna siedziba mieści się w Budapeszcie, natomiast lokalne redakcje mieszczą się w Miskolcu, Szegedzie i Pécs[35].

Warto podkreślić, że w polityce etnicznej niezwykłą uwagę zwracano też na kwestię integracji społeczności romskiej, co można traktować jako probierz stosunku do mniejszości. W 1999 r. przyjęto dwa dokumenty, mające na celu poprawę jej sytuacji. Pierwszym była Uchwała o średniookresowym pakiecie środków dla poprawy warunków życia i sytuacji socjalnej społeczności romskiej[36] oraz o utworzeniu Międzyresortowej Komisji ds. Romów[37]. Wymowny

docs/cd2/Magyarorszag/6-1999-34.htm (dostęp: 15.05.2015).

31 *1999. évi XL. törvény a Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának kihirdetéséről*, http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1999-40.htm (dostęp: 15.05.2015).

32 *2012. évi C. törvény*….

33 *1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról* (Ustawa I z 1996 r. o radiofonii i telewizji), http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9289 (dostęp: 10.05.2015).

34 Tamże.

35 Strona Programu IV węgierskiego radia: http://www.mediaklikk.hu/nemzetisegiadasok (dostęp: 15.05.2015).

36 *1047/1999.* (V. 5.) *Korm. határozata a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról szóló* (Uchwała 1047/1999. [V.5], dotycząca średniookresowego pakietu środków dla poprawy warunków życia i sytuacji socjalnej społeczności romskiej), http://nemzetisegek.hu/etnonet/kodex/koztavu.htm (dostęp: 5.05.2015).

37 *1048/1999.* (V.5.) *Korm. határozata a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság létrehozásáról*, (Uchwała1048/1999 [V.5.] dotyczące utworzenia Międzyresortowej Komisji ds. Romów, http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-cigany2.htm (dostęp: 05.05.2015).

jest też fakt, że ówczesny rzecznik praw mniejszości – Ernő Kállai z pochodzenia był Romem.

Wprowadzona w 1997 r. nowa ordynacja wyborcza[38] zawierała procedury m.in. przeprowadzania wyborów do samorządów lokalnych. Ordynacja uwzględniała prawa mniejszości narodowych. Obecna ustawa z 2013 r.[39] również daje im szerokie prawa. Warto dodać, że znowelizowana w 2011 r. Ustawa o wyborze posłów[40] dała mniejszościom narodowym prawo do wystawiania list krajowych, a także zapewniła, że w wypadku nieuzyskania mandatu lider każdej z list narodowości zostanie rzecznikiem danej narodowości w parlamencie. Jego zadaniem będzie opiniowanie projektów prawnych oraz zgłaszanie propozycji zmian prawnych. W połowie maja 2014 r., po kwietniowych wyborach do parlamentu, zaprzysiężono trzynastu rzeczników narodowości (to jest wszystkich ujętych w węgierskim prawodawstwie). Co warte podkreślenia – przysięgę składali oni w językach ojczystych. Ostatnim znaczącym etapem było przegłosowanie nowej Ustawy o narodowościach uchwalonej w 2011 r.[41], o której mowa była wcześniej. Od 2010 r. sprawami narodowości zajmuje się Ministerstwo Zasobów Ludzkich (*Emberi Erőforrások Minisztériuma*), superresort powstały z połączenia trzech ministerstw: Ministerstwa Edukacji i Kultury, Ministerstwa Zdrowia oraz Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Utworzono Sekretariat ds. religii, narodowości i społeczeństwa obywatelskiego, na którego czele stoi obecnie sekretarz stanu Miklós Soltész[42]. Natomiast sprawami związanymi z węgierską mniejszością znajdującą się poza granicami Węgier zajmuje się Sekretariat ds. polityki narodowej, strukturalnie podlegający od 2015 r. bezpośrednio urzędowi premiera, na którego czele stoi Árpád János Potápi[43]. Dotychczas sekre-

38 *1997. évi C. törvény a választási eljárásról* (Ustawa C z 1997 r. o ordynacji wyborczej), http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1997-100.htm (dostęp: 05.05.2015).

39 *2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról* (Ustawa XXXVI z 2013 o ordynacji wyborczej): http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300036.TV (dostęp: 05.05.2015).

40 *2011 évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról*, (Ustawa CCIII z 2011 o wyborze posłów do Parlamentu), http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=142940 (dostęp: 08.04.2015).

41 *2011. évi CLXXIX. törvény*….

42 W angielskim tłumaczeniu nazwy Sekretariatu pojawia się określenie *Minorities*, na którego stosowanie w angielskiej literaturze autor zwracał uwagę.

43 Więcej na temat działalności Sekretariatu znaleźć można w języku węgierskim na stronie: http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok-helyettes/nemzetpolitikaert-felelos-allamtitkar (dostęp: 12.05.2015).

tariat działał w Ministerstwie Administracji Publicznej i Sprawiedliwości, ta zmiana strukturalna wskazuje więc na zdecydowane podkreślenie rangi tej problematyki[44].

Trudno jest określić konkretne etapy realizacji polityki etnicznej wobec narodowości niemieckiej po roku 1989. Najpierw stworzono fundamenty prawne, które następnie dostosowywano do zmian w ramach organizacji mniejszości i ewolucji sytuacji politycznej[45]. Jednak cel działań jest nam współcześnie znany: to bardzo rozległe i liberalne prawodawstwo, które – powiedzmy wprost – nie jest w takim kształcie potrzebne narodowościom zamieszkującym Węgry. Niejednokrotnie prowadzi ono do nadużyć, które określa się miarą „etnobiznesu". W samym Budapeszcie samorządy wszystkich trzynastu mniejszości są zarejestrowane praktycznie w każdej dzielnicy – to 366 samorządów w samym Budapeszcie. W skali kraju daje to ok. 3850 samorządów, które mają otrzymać dotacje[46]. Aby ukrócić nadużycia, w roku 2011 wprowadzono, jak już wspomniano, nową ustawę o samorządzie terytorialnym[47]. Jej najbardziej kontrowersyjnym zapisem był ten, zgodnie z którym samorząd narodowości może powstać tylko w gminach, w których w ostatnim spisie powszechnym co najmniej 30 osób zadeklarowało przynależność do danej narodowości. Przedstawiciele samorządów obawiali się, że wprowadzenie zapisu utrudni funkcjonowanie jednostek, jednak tak się nie stało.

Co istotne, nie sposób znaleźć faktycznych wytycznych dotyczących możliwości ubiegania się o dofinansowanie. Należy mieć prawo do stworzenia samorządu. Analizując dane kilkunastu podmiotów, które uzyskały dofinansowanie, dostrzec można, że nie wykazywały one szczególnej aktywności na polu krzewienia kultury danej narodowości – ich oferta kulturalna była bardzo uboga

44 D. Héjj, dz. cyt, s. 501–513.

45 Więcej na temat zmian prawodawstwa przeczytać można w: E.Kállai (red.), *Bevezetés a magyarországi nemzetiségi közösségek társadalomtörténetébe*, dostępny na: http://kisebbsegtudomany.ektf.hu/tananyag/index.html (dostęp: 20.05.2015).

46 Lista samorządów ubiegających się o dofinansowanie jest dostępna na stronach Sekretariatu ds. religii, narodowości i społeczeństwa obywatelskiego: http://www.kormany.hu/download/a/8f/21000/nemzetis%C3%A9g%20t%C3%A1mogat%C3%A1s.zip (dostęp: 20.05.2015); wykaz samorządów narodowości, które otrzymały dofinansowanie na działalność w 2015 r http://bit.ly/1UIZfcW (dostęp: 20.05.2015).

47 *2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól* (Ustawa CLXXXIX. z 2011 r. o Samorządzie lokalnym na Węgrzech), dostępna na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100189.TV (dostęp: 10.05.2015).

bądź władze samorządu mniejszości w ogóle się nie zebrały. W 2015 r. na dotacje przyznano łącznie 1 568 533 323 forintów (5 087 657 euro), to jest pięciokrotnie więcej aniżeli rok wcześniej. Środki te rozdysponowano według spisu ludności pomiędzy samorządy narodowościowe: 2 119 lokalnych i 58 terytorialnych[48]. Poszczególne samorządy otrzymały kwoty od 18 tys. forintów (ok. 59 euro) do ponad 2,2 mln forintów (ok. 7 600 euro)[49]. W roku 2016 rząd Węgier zapowiedział zwiększenie dotacji do 2 mld forintów. Przyczyny tego stanu rzeczy należy szukać w założeniu władz węgierskich, że polityka wobec mniejszości narodowych na Węgrzech jest rozwiązaniem modelowym, który powinien zostać wdrożony przez kraje zamieszkiwane przez mniejszość węgierską, przede wszystkim Rumunię i Ukrainę.

3. Podmioty reprezentujące mniejszość niemiecką w polityce

Mniejszość niemiecka na Węgrzech jest aktywna politycznie. W niniejszym podrozdziale zostanie scharakteryzowana polityczna aktywność Niemców w wyborach krajowych i samorządowych.

3.1. Cele mniejszości

Cele narodowości mieszkających na Węgrzech ze względu na bogate i zabezpieczające ich prawa ustawodawstwo nie stanowią politycznej kontrowersji. Niemcy, jak i inne mniejszości, nie mają problemu z dyskryminacją czy utrudnianiem działalności. Zgodnie z ustawą o narodowościach członkowie narodowości winni posiadać poczucie wspólnoty oraz pragnienie jego kultywowania. Stąd też w programach wszystkich organizacji akcentuje się rolę nauki języka, krzewienia kultury oraz sportu i podtrzymanie tożsamości narodowej.

[48] http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/egyhazi-nemzetisegi-es-civil-ugyekert-felelos-allamtitkarsag/hirek/dontes-szuletett-a-nemzetisegi-onkormanyzatok-idei-tamogatasarol (dostęp: 20.05.2015).

[49] *A települési és területi nemzetiségi önkormányzatok 2014. évi feladatalapú költségvetési támogatása* (wsparcie lokalnych i regionalnych samorządów narodowości w 2014 r.), dostępne na: http://bit.ly/1MSTaI5 (dostęp: 20.05.2015).

Na stronach Węgierskiego Samorządu Niemców (*Magyarországi Németek Önkormányzata* – w skrócie MNOÖ) znaleźć można następujące określenie głównego celu: głównym celem samorządu jest ochrona oraz wspieranie języka niemieckiego, dziedzictwa intelektualnego, tradycji historycznych. Odbywa się to na polu kulturalnym, gdzie chroni się i pielęgnuje język, na polu edukacyjnym – poprzez wspieranie nauki języka niemieckiego w węgierskim systemie edukacyjnym, a także poprzez kontakty zagraniczne i branie udziału w rozmaitych inicjatywach[50].

Co niezwykle interesujące, narodowości, w tym narodowość niemiecka, nie wskazują współrządzenia krajem jako swój cel, co może być konsekwencją specyfiki ordynacji w zakresie praw mniejszości. Na Węgrzech nie ma niemieckich organizacji politycznych, które moglibyśmy określić mianem partii politycznych. Mowa o tym będzie w punkcie drugim niniejszego rozdziału.

3.2. Reprezentacja mniejszości na poziomie krajowym (analiza wyborów)

23 grudnia 2011 r. w parlamencie przegłosowano nową ordynację wyborczą. Nowa ustawa o wyborze posłów do parlamentu o numerze CCIII[51] wprowadziła kilka znaczących zmian w sposobie przeprowadzania głosowania. Po pierwsze, zmniejszono liczbę posłów z 386 do 199 (106 wybieranych w okręgach jednomandatowych oraz 93 z listy krajowej). Wprowadzono jedną turę wyborów w miejsce dotychczasowych dwóch, zmieniono system liczenia głosów na metodę d'Hondta. Podjęto także przełomowe decyzje, które znajdują swoje odzwierciedlenie w specyfice węgierskiej polityki etnicznej. Po raz pierwszy przyznano prawo do głosowania obywatelom Węgier żyjącym poza granicami kraju (*külföldön élő magyar állampolgárok*), a także – co z punktu widzenia tematyki artykułu najważniejsze – przyznano prawo do wystawienia swoich list kandydatów w wyborach parlamentarnych strukturom krajowym samorządów narodowości mieszkających na Węgrzech[52]. Dotychczas członkowie danych narodowości również mogli, oczywiście, startować w wyborach parlamentarnych: bierne prawo wyborcze gwarantowało im obywatelstwo węgierskie, startowali

[50] http://www.ldu.hu/page/69 (dostęp: 10.05.2015).
[51] D. Héjj, dz. cyt., s. 513–516.
[52] Tamże.

jednak jedynie z organizacji politycznych czy partyjnych. Samorządy narodowości takiego charakteru nie mają. Przepis ten oznacza, że każdy z krajowych samorządów narodowości posiada prawo zgłoszenia kandydatów w wyborach parlamentarnych – musi to być przynajmniej trzech kandydatów. Specyfika ordynacji wyborczej na Węgrzech sprawia, że wyborca głosuje na swojego kandydata w okręgu jednomandatowym (jest ich 106), a następnie może oddać głos na listę krajową, na której znajdują się partie polityczne, bądź też na listę kandydatów danego samorządu narodowości. Jeśli wyborca zdecyduje się zagłosować na któryś z samorządów krajowych (musi się zarejestrować w Narodowym Biurze Wyborczym – szczegóły procedury poniżej), to traci prawo oddania głosu na krajową listę partyjną. W ordynacjach mieszanych, gdy część manadatów rozdzielanych jest w okręgach jednomandatowych, a wybór dokonowany większością względną, skoncentrowane terytorialnie mniejszości mają szansę wprowadzić swoich reprezentatntów do parlamentu. Przekroczenie progu wyborczego, zaporowego dla nich, nawet jeśli jest obniżony, jest niezwykle trudne. Wyborcy niemieccy postawieni przed wyborem: „kandydat mniejszości" lub „kandydat partii ogólnokrajowej" wybierają najczęściej drugi wariant. Przedstawiciele narodowości wyszli bowiem w znakomitej większości z założenia, że lepiej jest wesprzeć ugrupowanie polityczne, mające poważną reprezentację w parlamencie, a które dba o narodowości, aniżeli próbować forsować swoich kandydatów.

Ustawodawca przewidział nikłe szanse kandydatów narodowości na dostanie się do parlamentu. Zagwarantował, że w takim wypadku zostanie powołany rzecznik danej narodowości (*szószóló*) – stanowistko to otrzymuje pierwsza osoba z listy danej mniejszości. Rzecznicy zrzeszeni w komisji parlamentarnej są ciałem opiniującym projekty dotyczące narodowości[53].

Formalnie dano więc mniejszościom szansę na uzyskanie reprezentacji parlamentarnej, jednak ze względu na ich liczebność oraz brak terytorialnej koncentracji *de facto* nie jest to możliwe. Analiza ostatniego spisu powszechnego pozwala na dostrzeżenie, że szanse na wprowadzenie swojego kandydata miały jedynie mniejszość romska oraz niemiecka. Pomimo wystawienia trzynastu list narodowości żaden z kandydatów nie dostał się do parlamentu (także z puli proporcjonalnej) i to pomimo obniżonego progu wyborczego, który dla krajowych partii politycznych wynosi 5%. Aby utrzymać mandat w Zgromadzeniu

[53] Więcej na temat Komisji czyt. tamże, s. 515–520.

Krajowym Węgier, dany samorząd musiał zdobyć 22 022 głosów, to jest 0,04%[54]. Łącznie na wszystkie listy samorządów krajowych oddano jedynie 19 546 głosów, zatem nawet gdyby zsumować wszystkie głosy oddane na kandydatów mniejszości, nie udałoby się przekroczyć minimalnego progu wyborczego. Narodowe Biuro Wyborcze, podając wyniki wyborów, zsumowało wyniki krajowej listy partyjnej oraz samorządów narodowości. Poszczególne wyniki, jakie uzyskały narodowości, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 31. Wyniki poszczególnych komitetów narodowości w wyborach parlamentarnych w 2014 r. Liczba oddanych głosów oraz procent wszystkich oddanych w wyborach głosów.

Narodowość	Liczba głosów	Procent wszystkich oddanych głosów
niemiecka	11 415	0,23
romska	4 048	0,08
chorwacka	1212	0,02
słowacka	995	0,02
romska	463	0,01
rumuńska	362	0,01
ukraińska	293	0,01
serbska	236	0
słoweńska	134	0
ormiańska	110	0
grecka	102	0
polska	99	0
bułgarska	77	0
Łącznie głosów	19 546	0,38

Źrodło: opracowanie własne na podstawie: http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/861/861_0_index.html (dostęp: 10.05.2015).

Największą liczbę głosów, chociaż wciąż o połowę zbyt małą, aby skutecznie wprowadzić swojego posła do parlamentu, zyskała mniejszość niemiecka. Dwie listy wystawiła mniejszość romska – kandydatów zgłosiły dwa krajowe samorządy mniejszości (pamiętajmy, że jest to najliczniejsza narodowość zamieszkująca Węgry – według ostatniego spisu powszechnego ponad 300 tys.). Na uwagę zasługuje fakt, że swojej listy nie wystawiła jedynie mniejszość rusińska.

[54] Wyniki wyborów dostępne na stronie Narodowego Biura Wyborczego http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/861/861_0_index.html (dostęp: 20.09.2015).

Odebranie prawa do głosowania na partyjną listę krajową skutecznie zniechęciło zainteresowanych do głosowania na listę narodowości. Część wyborców wychodzi z założenia, że głos oddany na mniejszość to głos stracony. Po pierwsze trudno przypuszczać, by jeden czy dwóch kandydatów narodowości w parlamencie było w stanie pełnić rolę chociażby języczka u wagi w głosowaniach. Wreszcie już przed wyborami zapewniono mniejszościom udział w nowo powstałej komisji parlamentarnej, wyborcy oddali więc głos na ugrupowania polityczne, które realnie mają wpływ na władzę.

Wydaje się, że istotne są także inne czynniki skłaniające Niemców do głosowania na partie ogólnowęgierskie. Nie ma na Węgrzech czynnika konsolidującego narodowości, wspólnego „wroga", „sprawy najwyższej", więc więzi wewnątrz narodowości rozluźniają się. Co zasługuje na szczególne podkreślenie, wielokrotnie środowiska mniejszości nawoływały do niepopierania swoich list na rzecz list partyjnych, aby „nie tracić głosu". Nie bez znaczenia pozostaje także fakt, że aby móc oddać głos na listę narodowości, należało zawczasu odpowiednio zarejestrować się w biurze wyborczym. Część mniejszości uznało ten fakt za próbę ograniczenia ich prawa do głosowania – w 2014 r. spośród 400 tys. uprawnionych do głosowania głos oddało niecałe 5% wyborców. W praktyce bez akceptacji samorządów mniejszości obecny rząd nie zdecyduje się wprowadzić zmian w prawie ich dotyczącym – ta ostrożność, jak już powiedziano, nie wynika z lęku Orbana przed siłą mniejszości, ale jest konsekwencją politycznych kalkulacji i chęci pokazania ościennym państwom, w których zamieszkuje liczna mniejszość węgierska, jak wzorcowo prowadzić politykę wobec grup narodowych. Orban zyskuje w ten sposób wygodny argument na rzecz praw mniejszości węgierskiej.

3.3. Reprezentacja mniejszości na poziomie regionalnym (analiza wyborów)

Węgry administracyjnie podzielone są na 19 komitatów oraz Budapeszt, 174 powiaty (jednak są one wyróżnione jedynie do celów statystycznych NUTS 4) oraz 3152 gminy. Samorząd na Węgrzech jest dwustopniowy: na poziomie komitatów oraz gmin. W takiej też strukturze funkcjonują samorządy mniejszości narodowych (*nemzetiségi önkormányzat*). W wyborach do samorządów mniejszości, które odbywają się równolegle z wyborami samorządowymi na Węgrzech, wyborca wybiera narodowościowy samorząd gminny, samorząd na poziomie komitatu oraz Budapesztu. Wybiera się także reprezentację

samorządu ogólnokrajowego. Samorządy te mają podobną strukturę. Składają się z przewodniczącego oraz rady samorządu mniejszości. Liczba wybieranych przedstawicieli nie jest stała. Zależna jest bowiem od liczby samorządów utworzonych przez dane narodowości, które w momencie wyborów spełniają wymogi przewidziane w ustawie. W roku 2014 dla narodowości niemieckiej stawką było 1405 mandatów na poziomie gmin i komitatów oraz 39 na poziomie krajowym. Poszczególne gminne samorządy mniejszości rywalizują bowiem ze sobą o jak największą reprezentację na poziomie krajowym, w wypadku węgierskich Niemców – w Węgierskim Samorządzie Niemców. To właśnie ten podmiot ma prawo wystawiać listę w wyborach parlamentarnych.

Na podstawie wyników wyborów do samorządów mniejszości z lat 1994–2014 można wskazać sześć najważniejszych podmiotów reprezentujących narodowość niemiecką w polityce. Będą to:

1. Węgierski Samorząd Niemców (*Magyarországi Németek Önkormányzata*) – największa tego typu organizacja, która w obecnej formie funkcjonuje od 1993 r. To obecnie krajowa reprezentacja tej narodowości. Członkowie tego podmiotu wybierani są w czasie wyborów do samorządów mniejszości.
2. Stowarzyszenie Samorządowe Niemców Komitatu Baranyi (*Baranyai Németek Önkormányzati Szövetsége*) – powstała w 1995 r. organizacja zrzesza 108 podmiotów z komitatów Baranyi oraz Somlógy. Dba o krzewienie niemieckiej kultury w południowym regionie Węgier.
3. Niemieckie Zjednoczenie Stowarzyszeń Samorządów Północnych Węgier (*Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége Egyesület*) – organizacja zrzeszająca podmioty z trzech komitatów: Pest, Heves oraz Nógrád. Powstała w 1997 r., osiąga najlepsze wyniki w wyborach samorządowych. W 2014 r. zdobyła 39 z 39 miejsc do samorządu krajowego.
4. Społeczność niemiecka komitatu Veszprém (*Veszprém Megyei Német Közösség*) – organizacja powstała w 1994 r., zrzesza 49 organizacji leżących na terenie komitatu Veszprém.
5. Stowarzyszenie Niemieckich Samorządów Mniejszości Komitatu Bács-Kiskun (*Német Kisebbségi Önkormányzatok Bács-Kiskun Megyei Szövetsége*) – organizacja powstała w 1995 r., zrzesza 27 podmiotów z komitatów Bács-Kiskun oraz Csongrád.
6. Stowarzyszenie Niemieckich Samorządów Mniejszości Komitatu Komárom-Esztergom (*Komárom-Esztergom Megyei Német Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége*) – niestety, organizacja ta nie udostępnia danych na swój temat, co może świadczyć też o jej formalnej słabości.

Trzeba podkreślić, że badanie tych organizacji sprawia wiele kłopotu: ich strony internetowe, o ile w ogóle istnieją, są niezwykle skromne w treści bądź też prymitywne – poza stroną *Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége Egyesület,* która z kolei nie jest ukończona. Podobny kłopot sprawia odszukanie liczby organizacji mniejszości działających na Węgrzech. Podane wcześniej wsparcie finansowe, jakiego udziela państwo organizacjom, stanowi jedyny trop pozwalający ustalić ich liczbę. Autorowi udało się uzyskać dostęp jedynie do 45-stronicowego skanu faksu zawierającego zestawienie dotacji i jednostek organizacyjnych mniejszość. Przyczyny takiego stanu rzeczy poszukiwać można w próbie uniknięcia konfliktów na tle narodowościowym. Trudno przypuszczać, aby przeciwnicy dotowania samorządów mniejszości chcieli tak skrupulatnie przeczesywać trudno dostępne dokumenty. Nad tym, aby zjawisko „etnobiznesu" nie funkcjonowało, czuwa Izba Kontroli (*Állami Számvevőszék*), najważniejszy organ kontroli finansowej na Węgrzech, kontrolujący między innymi krajowe samorządy mniejszości.

Jak już wcześniej wspomniano, już w 1990 r. zabezpieczono prawa mniejszości w wyborach samorządowych[55]. Jednak prawo wybierania kandydatów do samorządów mniejszości narodowe otrzymały cztery lata później – w 1994 r. Ostatnie wybory w 2014 r. odbywały się według znowelizowanej ustawy z 2011 r.[56]

Tabela 32. Liczba mandatów uzyskanych przez przedstawicieli samorządów niemieckiej mniejszości narodowej w wyborach w latach 1994–2014 na poziomie gmin i komitatów

Nazwa organizacji	**1994**	**1998**	**2002**	**2006**	**2010**	**2014**
Baranyai Németek Önkormányzati Szövetsége				486	451	374
B-A-Z. Megyei Német Önkormányzatok Szövetségének Egyesülete				57	52	49
BCSM Német Iskolaegyesület				29		
Békés Megyei Német Önkormányzatok Szövetsége					32	40
BRAUNHAXLER,Óbudai Német Egyesület	5	5	4		4	

[55] *1990. évi LXIV. törvény…*

[56] *2011. évi CLXXXIX. törvény…*

Nazwa organizacji	1994	1998	2002	2006	2010	2014
Budapest XVI. kerületi Német Kultúregylet						32
Budapesti Német Iskolaegylet			15			
Ceglédberceli Német Nemzetiségi Kultúregyesület						3
Csepeli Német Kultúr Egyesület	5					
Csepeli Svábok			5			
Csepeli Svábok Szabad Kulturális Egyesülete		5		10		
Csolnoki Kulturális Egyesület					4	
Deutscher Kulturverein	3					
Deutschklub Veszprém	5	5				
Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége Egyesület				228	211	271
Fejér Megyei Német Önkormányzatok Szövetsége Egyesület						56
Felsőgallai Baráti Kör	3					
KEKSZNT					5	
Komárom-Esztergom Megyei Német Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége				100	77	85
Kulturverein 16					23	
Kulturverein-Vecsés						4
Lenau Egyesület	4		4			
Magyarországi Németek Csongrád Megyei Egyesülete						3
Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre				17		
MANÉGYŐÉRD		3				
Megyei Veszprém Német Közösség				310		
MO.-I Németek Szövetsége	15					
NÉKE Egyesület			1			
NÉKE-KISPEST			1			
NÉKE-KISPEST-BNIE			1			
Német Egyesület			3			
Német Egyesület Szekszárd	5	5				

Nazwa organizacji	1994	1998	2002	2006	2010	2014
Német Kisebbségi Önkormányzatok Bács-Kiskun Megyei Szövetsége				129	111	98
Német Kisebbségi Önkormányzatok Vas-Zala Megyei Szövetsége				70	64	
Német Kör			1			
NÉMET KÖR-LENAU-PETER ROSEGGER		5				
Német Kulturális Egyesület			3			
Német Kulture-Dunamenti Svábok	3					
Német Kultúregyesület Budapest	4	4	21			
Német Kulturegyesület Soroksár			4			
Német Kultúrklub			4			
Német Nemzetiségi Kör	1					
Német Nemzetiségi Kultúregyesület				10		
Német Nemzetiségi Önkormányzatok Vas-Zala Megyei Szövetsége						42
Német Önkormányzatok Győr- Moson-Sopron Megyei Egyesülete				75		
Német Önkormányzatok Győr- Moson-Sopron Megyei Egyesülete-Komitatsverband R-W-Ö					59	
Német Óvoda és Iskolaegyesület				53	41	
Német Szövetség			5			
Németszármázású Polgárainak Egyesülete				31		
NÉMÖK		3				
NKÖ SZ-SZ-B megyei Szövetsége				16		
NNKS			4			
Organizacja 1327			3			

Nazwa organizacji	1994	1998	2002	2006	2010	2014
Pestszentlőrinc-Pestszentimre Németszármazású Polgárainak Egyesülete		3	4			
PNN AlapÍtvány		3				
PNN AlapÍtvány-J.B. Közösség	5					
Przedstawiciele niezależni	18	139	102			
PUSZTA Német-Magyar Kulturális Egyesülete			3			
SaxlehnerKHE					11	
Sopron és Környéke Német Kultúrklub Egyesület						4
Soroksári Német Nemzetiségi Egyesület						4
Svábhegy-Svábfalu Kuratóriuma	4					
Szatmári Németek Egyesülete				24	35	6
Szatmári Svábok Kulturális Egyesülete						35
Tököli Sváb Hagyományőrző Ének Egyesület						3
Tolna Megyei Német Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége				182	167	137
Veszprém Megyei Német Közösség					268	159
VMNK			5			

Źródło: opracowanie własne na podstawie: http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/t0.jsp

Należy wskazać, że w pierwszych wyborach, które odbyły się w grudniu 1994 r., wybierano 63 przedstawicieli narodowości. Po tych wyborach, a także uzupełniających, które odbyły się w listopadzie 1995 r.[57], powstały 164 samorządy mniejszości niemieckiej. Wybrano także krajowy samorząd mniejszości, występujący pod wspominaną nazwą Węgierskiego Samorządu Niemców (MNOÖ). Na początku liczba tworzących się samorządów dochodziła do kilkunastu rocznie, dla porównania w przypadku mniejszości romskiej – kilkudziesięciu. Po kolejnych wybo-

[57] Przeprowadzenie wyborów było konieczne z powodu nieobsadzenia wszystkich samorządów mniejszości.

rach w 1998 r. liczba przedstawicieli w samorządach wzrosła prawie trzykrotnie. Minimalna liczba wybranych z danego okręgu kandydatów wynosiła trzy, zaś maksymalna uzależniona była od wielkości okręgu. Po wyborach utworzono 271 samorządów, zaś cztery lata później – 348[58]. Zwiększenie liczby samorządów wynikało z łatwości ich zakładania, a także, rzecz jasna, ze wzrostu poczucia tożsamości narodowej oraz ze wspomnianego wcześniej zjawiska „etnobiznesu".

Zwróćmy uwagę, że w wyborach w 1998 r. 75% (139) wszystkich mandatów zdobyli kandydaci niezależni. W roku 1994 było to 29% (18), zaś w 2002 – 56% (102)[59]. W kolejnych wyborach w 2006 r. nie odnotowano już wzrostu liczby kandydatów niezależnych. Przyczyn tego stanu rzeczy upatrywać można w słabej instytucjonalizacji mniejszości, a tym samym słabej rozpoznawalności poszczególnych organizacji. Ponadto poszczególne organizacje startujące w tych samych okręgach miały bardzo podobne nazwy – na przykład zamiast *Németek* występowało *Svábok,* co dezorientowało wyborców. Natomiast spadek znaczenia kandydatów niezależnych po 2006 r. łączyć należy z wykształceniem się pewnej stałej reprezentacji politycznej, a także regularnym udziałem w wyborach sformalizowanych już podmiotów. Wybory w 2006 r. były szczególne z trzech innych powodów: po pierwsze, wybierano już 1827 przedstawicieli na szczeblu gminy i komitatu, to jest dziesięciokrotnie więcej aniżeli cztery lata wcześniej. Po drugie, w czasie tych wyborów zaobserwować można było gwałtowny wzrost liczby głosujących. Po trzecie, to w tych wyborach ukształtowała się także krajowa reprezentacja wymienionych powyżej sześciu najważniejszych podmiotów, które w wyborach lokalnych zgarniają całą pulę mandatów.

W pewnym stopniu przełomowymi wyborami były te, które odbyły się w 2014 r., po znowelizowanej w 2011 r. ustawie. *Novum* polegało na tym, że wybierano jednocześnie przedstawicieli na wszystkich szczeblach: gminy, wszystkich 19 komitatów (w tym stolicy), a także samorząd ogólnokrajowy narodowości.

Wspomniałem wcześniej o samorządzie krajowym mniejszości, będącym główną jej reprezentacją, a także jej „parlamentem". W 2007 r. liczył on 53 członków, a 100% głosów zebrał *Baranyai Németek Önkormányzati Szövetsége* (Stowarzyszenie Samorządowe Niemców Komitatu Baranyi). W roku 2011 możliwa liczba mandatów na poziomie krajowym wynosiła 37, natomiast w 2014 r. – 39. W obydwojgu wyborach

[58] Gy. Bindorffer, *Polgárosodási tendenciák és asszimiláció Gyönkön*, Budapest 2008, dostępny na: http://mek.oszk.hu/03700/03739/html/b3.htm (dostęp: 9.05.2015).

[59] Liczba samorządów mniejszości nie jest stała – stąd ten udział procentowy.

100% mandatów uzyskał *Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége Egyesület* (Niemieckie Zjednoczenie Stowarzyszeń Samorządów Północnych Węgier).

Zasadne jest wskazanie metody określania liczby przedstawicieli „przysługujących" danej narodowości na poziomie lokalnym i ogólnokrajowym. Na poziomie narodowych samorządów gminnych liczbę możliwych do uzyskania mandatów oblicza się na podstawie liczby zarejestrowanych głosujących w danej gminie. Jeżeli w danej gminie liczba głosujących nie przekracza stu osób, to wybiera się w niej trzech przedstawicieli. Jeżeli przekracza tę liczbę, to wybiera się cztery osoby. Siedmiu przedstawicieli wybiera się w komitatach (województwach) i samorządzie stolicy.

Tabela 33. Stosunek możliwych do uzyskania mandatów w samorządzie narodowości na poziomie gminy do liczby zarejestrowanych wyborców.

Liczba możliwych do uzyskania mandatów	Liczebność wyborców w dniu wyborów
3	poniżej 100
4	powyżej 100
15	poniżej 1000
23	powyżej 5000
31	powyżej 10 000
39	powyżej 25 000
57	powyżej 50 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie: 2011. *évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól*, (Ustawa Nr CLXXIX z 2011 r. o prawach narodowości), dostępna w języku angielskim na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV (dostęp: 01.05.2015).

Na poziomie krajowym liczbę reprezentantów samorządu krajowego zgodnie ze starą ustawą (przed 2011 r.[60]) określano na podstawie liczby samorządów gminnych (w skali całego kraju) utworzonych przez daną narodowość, co ilustruje tabela 5. Zapis ten został zmieniony w 2011 r. Znowelizowana ustawa, co

[60] Ostatnie wybory według tej ustawy odbyły się w styczniu 2011 r.

podkreślano wcześniej, przeciwdziałać miała zjawisku „etnobiznesu", tworzeniu samorządów niejednokrotnie na siłę w celu uzyskania dotacji państwa.

Tabela 34. Stosunek możliwych do uzyskania mandatów w samorządzie krajowym narodowości do liczby funkcjonujących samorządów – stare kryteria.

Liczba możliwych do uzyskania mandatów	**Liczba samorządów gminnych**
15	poniżej 15
21	16–50
25	51–100
29	101–200
37	201–500
53	powyżej 500

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Tájékoztató a kisebbségi szervezetek részére a területi és az országos kisebbségi önkormányzati választásokról*, dostępny na: http://valasztas.hu/hu/download/460/vf176.pdf (dostęp: 10.05.2015).

W 2014 r. samorząd krajowy mniejszości po raz pierwszy wybierany był przez elektorów delegowanych przez poszczególne organizacje, a nie w wyborach bezpośrednich. Liczebność samorządu określana jest obecnie na podstawie liczebności spisu wyborców. Im wyższa ich liczba zarejestruje się w Narodowym Biurze Wyborczym, tym liczniejszy będzie samorząd krajowy.

Tabela 35. Stosunek możliwych do uzyskania mandatów w samorządzie krajowym narodowości do liczebności spisu wyborców danej narodowości – nowe kryteria.

Liczba możliwych do uzyskania mandatów	**Liczebność wyborców w dniu wyborów**
15	poniżej 5000
23	5000–10 000
31	10 000–25 000
39	25 000–50 000
47	powyżej 50 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie: 2011. *évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól*, (Ustawa Nr CLXXIX z 2011 r. o prawach narodowości), dostępna w języku angielskim na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV (dostęp: 01.05.2015).

Wybory w 2014 r.[61] potwierdziły, że najważniejszą organizacją na szczeblu krajowym stało się Niemieckie Zjednoczenie Stowarzyszeń Samorządów Północnych Węgier (ÉMNÖSZ), które w Węgierskim Samorządzie Niemców (MNOÖ) zdobyło 39 na 39 miejsc. Co ciekawe, fakt ten nie przełożył się na największą liczbę mandatów w samorządach gminnych dla tej organizacji. ÉMNÖSZ zdobyła 271 mandatów (51 607 głosów), zaś wspominany Baranyai Németek Önkormányzati Szövetsége aż 374 (26 536 głosów).

Podsumowując, należy zatem podkreślić dominację Niemieckiego Zjednoczenie Stowarzyszeń Samorządów Północnych Węgier w ramach Węgierskiego Samorządu Niemców. Przewaga tej organizacji na poziomie ogólnokrajowym nie przekłada się jednak na jej siłę na poziomie terytorialnym – tu widoczna jest aktywność innych organizacji. Nie można zatem mówić o centralizacji czy też koordynacji działalności organizacji mniejszości niemieckiej. Tak jak już wielokrotnie sygnalizowano, wzrost liczby organizacji mniejszości wiązała się ze sposobem ich finansowania.

4. Reprezentacja kulturalna

Edukacja i kultura to najważniejsze elementy kształtowania odrębności narodowej. W trakcie badań nie udało się dotrzeć do danych dotyczących edukacji, pochodzących sprzed 2005 r.. W 2000 r. do 263 przedszkoli mniejszości niemieckiej (obecnie 291[62]), uczęszczało 14 171 dzieci, z czego większość do grup prowadzonych w dwóch językach – 11 906. W tym samym roku w 208 niemieckich szkołach podstawowych (obecnie 291[63]) uczyło się 46 524 dzieci, z czego 758 tylko w kilku szkołach z niemieckim językiem wykładowym jako jedynym. Do szkół z najdłuższą tradycją zaliczyć można placówki w Katymár (rok utworzenia 1890), Bácsbokod (1921 r.), Dunabogdányban (1936 r.), Máriahalmon (1947 r.) czy Szederkényben (1948 r.)[64]. W roku szkolnym 2004/2005 2641 uczniów kontynuowało naukę po szkole podstawowej w placówkach niemieckich, z czego 2133

61 Średnia frekwencja wyborcza wyniosła 64,3%.

62 http://www.goethe.de/ins/hu/bud/lhr/dtm/hu11214950.htm (dostęp: 12.05.2015).

63 Tamże.

64 Pozostałe szkoły: Mecseknádasd (1951), Császártöltés (1952), Hajós (1952), Harta (1952), Iklad (1952), Taksony (1952), Nemesnádudvar (1953), Lánycsók (1955) oraz Herend (1956), za: É. Márkus, *Kisebbségi oktatás – a magyarországi németek,* s. 115, dostępny na: http://epa.oszk.hu/00000/00033/00028/pdf/111-128.pdf (dostęp: 20.05.2015).

w gimnazjach, zaś 508 w szkołach zawodowych. W 2005 r. funkcjonowały 22 szkoły średnie organizowane przez mniejszość niemiecką, wśród nich nie było jednak ani jednej szkoły tylko niemieckojęzycznej[65]. W Centrum Kulturalnym Niemców na Węgrzech mieszczącym się w Baja, mieście leżącym w komitacie Bács-Kiskun (pamiętajmy o tamtejszej silnej reprezentacji niemieckiej) można uczyć się i zdawać maturę w języku niemieckim.

Reprezentacja kulturalna narodowości niemieckiej liczy ponad 500 organizacji. W listopadzie 2003 r. samorząd krajowy mniejszości niemieckiej powołał Węgierskie Centrum Kulturalne i Informacyjne Niemców (węg. *Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ,* funkcjonuje pod niemiecką nazwą *Zentrum*). Instytucja rozpoczęła działalność w październiku 2004 r. Jej głównym zadaniem jest ukazywanie dorobku (społecznego, naukowego, kulturalnego, gospodarczego) węgierskich Niemców za pomocą nowoczesnych środków przekazu metod[66]. W statucie zapisano także, że instytucja ta posiada nieograniczone możliwości, aby za pośrednictwem internetu pomagać w budowaniu więzi między niemieckimi organizacjami i lokalnymi społecznościami, a także zapewniać wsparcie tak komunikacyjne, jak i informacyjne dla aktywności niemieckich organizacji kulturalnych.

Autor niniejszego artykułu natrafił tu na nie lada problem. Udało się ustalić, jak już wspomniano, że na Węgrzech funkcjonuje ponad 500 organizacji kulturalnych[67]. Mimo iż *Zentrum* deklaruje się jako „kulturalny koordynator" niemieckiej aktywności kulturalnej, nie udało się zidentyfikować najważniejszych aktorów tej aktywności ani też zakresu aktywności mniejszości w tym obszarze. Także samo *Zentrum,* jak się okazało, nie dysponuje, co niezwykle ciekawe, ani pełną, ani nawet szczątkową bazą danych, ograniczając się do największych podmiotów i wydarzeń. Także lokalne podmioty nie udostępniły autorowi danych dotyczących swojej aktywności.

[65] Tamże. Więcej na temat szkolnictwa narodowości niemieckiej na Węgrzech czyt. tamże, s. 112–125.

[66] http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/ altalanos/kiteljesedo_kulturalis_autonomia_2003_2006/pages/048_moi_nemetek_zentruma.htm (dostęp: 20.05.2015).

[67] http://ldu.hu/page/69 (dostęp: 29.05.2015).

Tabela 36. Dostępność stron internetowych najważniejszych podmiotów reprezentacji politycznej Niemców na Węgrzech.

Nazwa organizacji	**Czy posiada stronę internetową?**	**Czy na stronie internetowej są informacje dotyczące instytucji kulturalnych?**
Węgierski Samorząd Niemców (*Magyarországi Németek Önkormányzata*)	TAK	TAK, do bazy danych organizacji mniejszości niemieckiej, a także link do Węgierskiego Centrum Kulturalnego i Informacyjnego Niemców
Stowarzyszenie Samorządowe Niemców komitatu Baranyi (Baranyai Németek Önkormányzati Szövetsége)	NIE	
Niemieckie Zjednoczenie Stowarzyszeń Samorządów Północnych Węgier (Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége Egyesület)	TAK	TAK. Jednak jest to jedynie kilka haseł, które są nieaktywne. Widać, że strona internetowa nie jest ukończona.
Społeczność niemiecka komitatu Veszprém (Veszprém Megyei Német Közösség)	NIE	
Stowarzyszenie Niemieckich Samorządów Mniejszości komitatu Bács-Kiskun (Német Kisebbségi Önkormányzatok Bács-Kiskun Megyei Szövetsége)	NIE	
Stowarzyszenie Niemieckich Samorządów Mniejszości komitatu Komárom-Esztergom (Komárom-Esztergom Megyei Német Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége)	NIE	

Źródło: opracowanie własne.

Problem, na który natrafił autor, nie jest do końca zaskoczeniem. Wpisuje się w bardziej złożoną kwestię komunikacji zewnętrznej poszczególnych instytucji mniejszości narodowych. Symptomatyczne jest, że na stronach samorządu krajowego (MNOÖ) sprawozdania z działalności tego podmiotu dostępne są jedynie w języku niemieckim, tak jak i większość najbardziej wartościowych informacji. Analogiczny stan rzeczy występuje w wypadku reprezentacji

kulturalnej. Trudno jest precyzyjnie określić sposób realizacji celów działalności samorządów narodowości, które są w znacznym przecież stopniu finansowane ze środków publicznych. Interesujący jest istniejący w tej materii swoisty „pakt o nieagresji", w którym państwo węgierskie nie naciska samorządów krajowych na publikację materiałów także w języku węgierskim. Tym bardziej że, jak zostało wskazane, samo publikuje kwoty dotacji dla samorządów narodowości w sposób całkowicie nieczytelny. Wskazuje to po raz kolejny na realizowanie przez Węgry polityki etnicznej, która charakteryzuje się bardzo szerokim prawodawstwem wobec narodowości, i prowokuje pytanie, dlaczego państwo nie kontroluje działalności instytucji, które finansuje. Same mniejszości nie są tu podmiotem polityki, a jej przedmiotem. Gra toczy się bowiem o Węgrów żyjących poza granicami ojczyzny i ma na celu wywarcie presji na kraje ościenne. W imię tych wyższych idei rząd niejednokrotnie przymyka więc oczy na pewne nietransparentne działania samorządów narodowości.

Bibliografia:

Almási J., *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Zusammenfassung mit Dokumenten*. „Kisebbség kutatás" nr 4/1999, Budapest 1999.

Batowski H., *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*, Kraków 1982.

Bindorffer Gy., *Polgárosodási tendenciák és asszimiláció Gyönkön*, Budapest 2008, http://mek.oszk.hu/03700/03739/html/b3.htm (dostęp: 9.05.2015).

Csibulka Z., *A névjegyzékek adatai* [w:] A *német kitelepítés és az 1941. évi népszámlálás*, http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/egyeb/nemet/data/tartalom.html (dostęp: 6.05.2015).

Csibulka Z., *A nemzetiség, az anyanyelv és a nyelvismeret összeÍrásának népszámlálási lehetőségei és problémái* [w:] *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén*, L. Szarka (red.), Budapest 2001.

Dobos B., *A kisebbség joga. Kisebbségi törvénykezés Magyarországon* (*1988–2006*), Budapest 2011.

Doncsev T., *A magyarországi kisebbségi törvény,* „Kisebbségkutatás", 2004 nr 1, http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2004_01/cikk_nyomtatas.php?id=1020 (dostęp: 4.05.2015).

Felczak W., *Historia Węgier*, Wrocław 1966.

Héjj D., *Mniejszości narodowe w Zgromadzeniu Narodowym Węgier po wyborach 6 kwietnia 2014 roku* [w:] *Polityka etniczna: teorie, koncepcje, wyzwania*, H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), Lublin 2015.

Héjj D., Olszewski B., *Polityka etniczna Węgier* [w:] H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2015.

Kállai E. (red.), *Bevezetés a magyarországi nemzetiségi közösségek társadalomtörténetébe*, http://kisebbsegtudomany.ektf.hu/tananyag/index.html (dostęp: 20.05.2015).

Kispál R., *Hová tűntek a németjeink? A magyarországi német kisebbség története és kálváriája a XX. Században*, Szeged 2013, dostępny na: http://barankovics.hu/_f/honlapra/hova_tuntek_a_nemetjeink.pdf (dostęp: 29.05.2015).

Konstytucja Węgier, tłum. J. Snopek, Warszawa 2012.

Konstytucja Republiki Węgierskiej, red. I tłum. H. Donath, Warszawa 1996,

„Magyar Közlöny" nr 43 z 25 kwietnia 2011.

„Magyar Közlöny" z 29 grudnia 1945, http://www.ungarndeutsche.de/hu/cms/uploads/Vertreibung_jogi%20alapjai_pfiszter_u.pdf (dostęp: 29.05.2015).

Márkus É., *Kisebbségi oktatás –a magyarországi németek,* s. 115, dostępny na: http://epa.oszk.hu/00000/00033/00028/pdf/111-128.pdf (dostęp: 20.05.2015).

Spannenberger N., *A Volksbund. Egy népcsoport nemzetiszocialista szervezete vagy emancipációs kisebbségi egyesület?*, „Aetas" nr 4/2000.

Tilkovszky L., *Tanulmányok a magyarországi németség történetéből*, Pécs, 1997.

Ustawy:

1990. évi LXIV. törvény a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról (Ustawa LXIV. o wyborze przedstawicieli do samorządów lokalnych oraz burmistrzów), http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8720 (dostęp: 5.05.2015).

1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról (Ustawa LXV. z 1990 r. o Samorządzie lokalnym), http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8721 (dostęp: 5.05.2015).

1*993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól* (Ustawa LXXVII z 1993 r.), http://www.complex.hu/kzldat/t9300077.htm/t9300077.htm (dostęp: 4.05.2015).

1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról (Ustawa I z 1996 r. o radiofonii i telewizji), http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9289 (dostęp: 10.05.2015).

1997. évi C. törvény a választási eljárásról (Ustawa C z 1997 r. o ordynacji wyborczej), http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1997-100.htm (dostęp: 05.05.2015).

1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről, http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1999-34.htm (dostęp: 15.05.2015).

Ustawa XXXIV uchwalona w 1999 roku dot. ogłoszenia Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych ustanowionej w Strasburgu 1 lutego 1995 roku.

1999. évi XL. törvény a Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának kihirdetéséről, http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1999-40.htm (dostęp: 15.05.2015).

Ustawa XL uchwalona w 1999 roku dot. ogłoszenia powołania w Strasburgu 5 listopada 1992 roku Europejskiej Karty Języków Regionalnych i Mniejszości Narodowych.

2005. évi CXIV. törvény a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról (Ustawa CXIV. z 2005 r. o wyborze przedstawicieli samorządu terytorialnego mniejszości oraz zmian niektórych przepisów odnoszących się do mniejszości narodowych i etnicznych), http://www.complex.hu/kzldat/t0500114.htm/t0500114.htm (dostęp: 5.05.2015).

2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól, (Ustawa Nr CLXXIX z 2011 r. o prawach narodowości), dostępna w języku angielskim na: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV (dostęp: 01.05.2015).

2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól (Ustawa CLXXXIX. z 2011 roku o Samorządzie lokalnym na Węgrzech), http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100189.TV; (dostęp: 10.05.2015).

2011 évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról, (Ustawa CCIII z 2011 o wyborze posłów do Parlamentu), http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=142940 (dostęp: 08.04.2015).

2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról (Ustawa XXXVI z 2013 o ordynacji wyborczej): http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300036.TV (dostęp: 05.05.2015).

Rozporządzenia:

34/1990. (VIII. 30.) *Korm. rendelet a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalról* (Rozporządzenie Rządu 34/1990. [VIII. 30.] o Urzędzie ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych), http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_19900830-1.pdf (dostęp: 5.05.2015).

1/1995. (IX. 28.) *ME rendelet a Kisebbségekért Díj alapításáról* (Rozporządzenie 1/1995. [IX. 28.] dotyczące ustanowienia nagrody na rzecz mniejszości), http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-12.htm (dostęp: 10.05.2015).

116/1995. (IX. 28.) *Korm. rendelet a Kisebbségek Napjáról* (Rozporządzenie 116/1995. [IX. 28.] dotyczące Dnia Mniejszości), http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1995-1128kr.htm (dostęp: 10.05.2015).

130/1995 (X. 26.) *Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról* (Rozporządzenie 130/1995 [X. 26.] dotyczące Narodowej podstawy programowej), http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/Nyelvhasznalat_reszl_hu.htm#130/1995%20%28X.%2026.%29%20Korm.%20rendelet (dostęp: 10.05.2015).

363/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelet (Rozporządzenie Rządu 363/2006. [XII. 28.]), http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600363.KOR (dostęp: 5.05.2015).

Uchwały:

46/1994. (IX. 30.) *OGY határozat a Magyar Köztársaság országgyűlésének Házszabályáról*, (46/1994. [IX.30] Zmiana regulaminu Parlamentu), http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/Nyelvhasznalat_reszl_hu.htm#46/1994._h%C3%A1zszab%C3%A1ly (dostęp: 10.05.2015).

2187/1995. (VII. 4.) *Korm. határozat a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány létrehozásáról*, Uchwała 2187/1995. (VII. 4.) dotycząca stworzenia Fundacji na rzecz mniejszości etnicznych i narodowych zamieszkałych na Węgrzech, http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-kkalapitv.htm (dostęp: 10.05.2015).

1047/1999. (V. 5.) *Korm. határozata a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról szóló*, Uchwała 1047/1999. [V.5] dotycząca średniookresowego pakietu środków dla poprawy warunków życia i sytuacji socjalnej społeczności romskiej, http://nemzetisegek.hu/etnonet/kodex/koztavu.htm (dostęp: 5.05.2015).

1048/1999. (V.5.) *Korm. határozata a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság létrehozásáról*, Uchwała1048/1999 [V.5.] dotycząca utworzenia Międzyresortowej Komisji ds. Romów, http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-cigany2.htm; (dostęp: 05.05.2015).

Inne:

1990. évi népszámlálás I. Előzetes adatok, Budapest 1990.

2001 évi népszámlálás: Dane ze spisu powszechnego z 2001 roku, http://www.nepszamlalas2001.hu (dostęp: 29.05.2015).

2011 *évi népszámlálás*: Dane spisu powszechnego 2011, http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_nemzetiseg (dostęp: 29.05.2015).

Lista samorządów ubiegających się o dofinansowanie, dostępna na stronach Sekretariatu ds. religii, narodowości i społeczeństwa obywatelskiego: http://www.kormany.hu/download/a/8f/21000/nemzetis%C3%A9g%20t%C3%A1mogat%C3%A1s.zip (dostęp: 20.05.2015).

Wsparcie lokalnych i regionalnych samorządów narodowości w 2014 r., *A települési és területi nemzetiségi önkormányzatok 2014. évi feladatalapú költségvetési*, http://bit.ly/1MSTaI5 (dostęp: 20.05.2015).

Wykaz samorządów, narodowości, które otrzymały dofinansowanie na działalność w 2015 r., http://bit.ly/1UIZfcW (dostęp: 20.05.2015).

Wyniki wyborów dostępne na stronie Narodowego Biura Wyborczego http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/861/861_0_index.html (dostęp: 22.09.2015).